

GÖTEBORGS UNIVERSITET
INSTITUTIONEN FÖR SOCIALT ARBETE

Motsatta värderingar och kulturkrockar?

En diskursteoretisk studie om samhällsorientering
för nyanlända immigranter

SW2227, Vetenskapligt arbete i socialt arbete, 30 hp
Scientific Work in Social Work, 30 higher education credits
Masternivå
Vårterminen 2016
Författare: Anna Gidlöf
Handledare: Inger Kjellberg

Abstract

Titel: ”Motsatta värderingar och kulturkrockar? En diskursteoretisk studie om samhällsorientering för nyanlända immigranter.”

Författare: Anna Gidlöf

Nyckelord: Samhällsorientering, diskursanalys, postkolonial teori, introduktionsprogram.

År 2007 gav svenska regeringen direktiv till en statlig utredning som skulle ge förslag till en reform av introduktionsinsatserna till nyanlända immigranter. Det konstaterades i direktivet att ”samhällsinformationen” skulle förmedla ”samhällets grundläggande regler”. Sammanlagt två statliga utredningar arbetade fram förslag gällande det som senare officiellt blev kallat för ”samhällsorientering”. Sedan år 2010 är samhällsorientering ett obligatoriskt inslag för de nyanlända immigranter som genomför en så kallad etableringsplan. Studiens syfte var att analysera hur Sverige, svenskar, svenska samhället och de tilltänkta deltagarna framställs i två statliga utredningar om samhällsorientering för nyanlända immigranter, hur begreppet integration omtalades i relation till dessa kategorier samt i vilken grad kategorierna så som de framträder i de statliga utredningarna även framträdde i ett läromedel (*Om Sverige*) som används i samhällsorienteringen. Texterna analyserades utifrån diskursteoretiska begrepp och med Carol Bacchis metod för textanalys. Postkolonial teori användes för att tolka hur framställningarna kunde förstås. Resultatet visade att ”svenskar” och svenska samhället tillskrevs många positiva kännetecken så som jämställdhet, barns rättigheter, en mångfald av livsstilar och religioner, vilket framställdes som något som – trots den kulturkrock som sades uppstå när immigranter anländer – immigranter behövde ta till sig av. Deltagarna i samhällsorientering beskrevs inte lika detaljerat men de antogs sakna de positiva kännetecken som tillskrevs ”svenskar”, svenska samhället och svensk kultur. Integration framställdes vara något som till stor del uppnåddes genom handlingar på individnivå vilket gjorde det möjligt att tala om individer som ”vill” respektive ”inte vill” bli integrerade. I läromedlet fanns ett avsnitt om barnuppfostran där våldsamt och kränkande beteende på ett diffust sätt sammankopplades med deltagarna i samhällsorientering.

Abstract

Title: “Opposite values and clash of cultures? A discourse theoretical study about civic orientation for newly arrived immigrants.”

Author: Anna Gidlöf

Keywords: Civic orientation, discourse analysis, postcolonial theory, introduction programs.

In 2007 the Swedish Government issued a directive for a state-commissioned study with proposals for a reform of introduction activities for newly arrived immigrants. The directive stated that “civic information” should communicate the “basic rules of society”. Altogether two state-commissioned studies drew up proposals for what was later formally defined as “civic orientation”. Since 2010 civic orientation is compulsory for newly arrived immigrants who have an introduction plan. The purpose of the study was to analyze how Sweden, Swedes, Swedish society and the participants were represented in the state-commissioned studies of the civic orientation for newly arrived immigrants, how these categories were related to the concept of integration and to what degree the constructed categories were reproduced in the educational material (*About Sweden*) used in civic orientation. The texts were analyzed with discourse theoretical concepts and with Carol Bacchi’s method for text analysis. Postcolonial theory was used to interpret how these descriptions could be understood. The results showed that “Swedes” and the Swedish society were attributed many positive attributes such as gender equality, childrens’ rights, a diversity of lifestyles and religions and that this was something that - despite the clash of cultures which seemed to appear when immigrants arrived - immigrants should learn from. The participants of the civic orientation were not described in an equally detailed way as “Swedes” but were depicted as lacking the positive attributes ascribed to “Swedes”, Swedish society and Swedish culture. Integration was depicted as something that to a great extent happens through actions accomplished by an individual and this made it possible to speak of individuals who “want” and “do not want” to be integrated. In the education material there was a section about child-rearing where violence and abusive behavior was vaguely linked to the participants in civic orientation.

Förord

Jag vill tacka min handledare Inger för hennes vägledning, engagemang och värdefulla råd under den här processen!

Anna Gidlöf

Innehållsförteckning

1. Inledning	1
Problemformulering	2
Syfte och frågeställningar	2
Definition av termer	3
Relevans för socialt arbete	3
2. Tidigare forskning	4
Svensk integrationspolitik	4
Begrppsanvändningen i svensk integrationspolitik	4
Samhällsorientering i Sverige	5
Samhällsorientering internationellt	6
Forskning om introduktionsprogram - internationellt	7
Forskning om kultur- och nationsbegreppen	7
Forskning om kategoriseringen "invandrare"	8
3. Teori.....	10
3.1 Socialkonstruktivism och textanalys	10
3.2 Postkolonial teori, "kulturalisering" och konstruktionen "vi"	11
3.3 Begreppen "integration" och "assimilation"	12
3.4 Diskursbegreppet	13
3.5 Diskursteorin	13
Subjektsposition, interpellation och överdeterminering	14
Gruppbildning enligt diskursteorin	15
4. Metod	16
Sökning efter tidigare forskning	16
Avgränsningar och urval av empiri	16
Empiriskt material	17
Analysmetod och motivering av metodval.....	18
Förförståelse.....	19
Presentation av data	20
Metodologiska reflektioner	20
Etiska överväganden.....	21
5. Analys och resultat	23
5.1 Kultur och värderingar	24
Acceptans för olikheter	24

Våld och övergrepp - värderingar?.....	25
Det svenska levnadssättet.....	27
Teoretisk reflektion och sammanfattning.....	28
5.2 Nationell tillhörighet - subjektspositioner.....	30
"Vi"	30
"Hemlandet"	30
"Landsmän"	31
Teoretisk reflektion och sammanfattning.....	32
5.3 Jämställdhet, ungdomar och barn - gruppbildning	34
"Den frihet som de uppfattar att svenska barn har"	34
Strävan efter jämställdhet.....	35
För komplext för samhällsorientering?	36
Teoretisk reflektion och sammanfattning.....	36
5.4 Integration och ansvarsfördelning	38
Ansvarsfördelning	38
Kulturskillnader	39
Nya maträtter och dans	39
Vilja och ovilja.....	40
Teoretisk reflektion och sammanfattning.....	40
5.5 Tillämpningen av utredningarna och boken <i>Om Sverige</i>	42
Kultur och värderingar	42
Integration.....	44
Nationell tillhörighet	45
Jämställdhet	45
Ungdomar, barn och familjer	47
6. Diskussion.....	49
Källförteckning.....	51

1. Inledning

Sverige och många andra europeiska länder har introduktionsprogram som innehåller både språkundervisning och samhällsinformation för nyligen anlända immigranter. Fram t.o.m. år 2007 ingick samhällsinformation i SFI-undervisningen (svenska för invandrare) i Sverige men vid den tidpunkten renodlades SFI för att enbart innehålla språkundervisning. Kommunerna fick då på egen hand utforma hur samhällsinformation gavs till målgruppen. Det svenska integrations- och jämställdhetsdepartementet utfärdade samma år ett direktiv för en statlig utredning som skulle ha i uppdrag att se över och lämna förslag till reformering av flyktingmottagandet och insatser för de nyanlända (dir 2007:52). I direktivet fastslogs att den samhällsinformation som gavs till de nyanlända behövde ses över. Vad innehållet i samhällsinformationen skulle vara hade aldrig lagstadgats eller utförligt definierats, och att definiera dess innehåll var därför en del av uppdraget. I direktivet konstateras bland annat att samhällsinformationen behöver förmedla ”samhällets grundläggande regler” (dir 2007:52).

Två år efter direktivets utfärdande publicerades en debattartikel skriven av den dåvarande integrationsministern i morgontidningen Svenska Dagbladet (SvD 2009). Där utvecklade ministern ett resonemang om vilken betydelse samhällsorientering kan ha för möjligheten att integreras i det svenska samhället. Hon skrev att förändringen i invandringsmönster till Sverige har haft betydelse för människors möjlighet att integreras i samhället. Människorna som kom till Sverige som arbetskraftsinvandrare fick språkkunskaper och inblick i det svenska samhället genom sina arbetskamrater. En annan verklighet rådde nu, enligt ministern, när det istället var en betydligt större del människor som beviljats uppehållstillstånd för att de var skyddsbehövande. Dessa människor sökte i högre grad information hos sina landsmän eftersom de saknade förankring i arbetslivet, vilket kunde leda till en negativ spiral om deras landsmän saknade delaktighet i samhället och saknade försörjning. Hon påtalade även i artikeln att ”integration” handlade om mer än försörjning och språkkunskaper (ibid.).

Integrationsministern formulerade i debattartikeln ett antal ståndpunkter. Hon skrev att:

Det är också rimligt att kräva av den som flyttar till ett land att han eller hon sätter sig in i hur det nya hemlandet fungerar och vilka värderingar som präglar det. Alla människor som bor och verkar i Sverige måste vara medvetna om demokratins betydelse, jämställdheten och respekten för alla människors lika värde samt ungdomars frihet att välja sina egna livsvägar. (SvD 2009)

Integrationsministern konstaterar att det är rimligt att ”kräva” av den som flyttar till ett land att hen sätter sig in i hur det nya hemlandet fungerar och vilka värderingar det präglas av. Hon skrev att alla människor i Sverige måste vara medvetna om demokratins betydelse, jämställdheten, människors lika värde och ungdomars rätt att välja sina egna livsvägar. Det är dock inte frågan om någon utbildning i ”svenskhets”, enligt integrationsministern:

Det handlar inte om att genom samhällsorientering förmedla vad som är svenskt eller inte. Det handlar om att samhällets sammanhållande kitt utgår från respekten för de grundläggande mänskliga fri- och rättigheterna. (...) De som föds här lär sig detta i skolan och de som kommer senare genom samhällsorientering. Även om vi kommer från skilda bakgrunder har vi en framtid som är gemensam. Det är så vi bygger ett Sverige på mångfaldens grund som håller ihop. (SvD 2009)

Citatet ovan visar att integrationsministern tänkte sig att samhällsorienteringen ska förmedla kunskap om de ”grundläggande mänskliga fri- och rättigheterna”, något som hon anser att de som föds i Sverige lär sig genom skolan och de som kommer till Sverige senare ska lära sig genom samhällsorientering.

Trots att utbildningen inte syftar till att förmedla vad som är *svenskt* eller inte, framgår av citaten vissa kännetecken för det svenska samhället och även föreställningar om dem som ska ta del av insatserna. Jag undrar om de utredningar som tillsattes av den dåvarande regeringen har fört vidare de idéer som integrationsministern hade? Och vad får de för konsekvenser, om några, i det utbildningsmaterial som används i samhällsorienteringskurser? Artikeln gjorde att jag blev intresserad av att undersöka bilden av Sverige och bilden av de potentiella deltagarna i samhällsorientering som träder fram. Deltagarna antas inte ha kännedom om de grundläggande mänskliga fri- och rättigheterna innan de deltar i samhällsorientering, i jämförelse med svenskfödda medborgare som sägs känna till dessa fri- och rättigheter sedan skolåren. Hur har de här bilderna påverkat den nya utbildningen?

Problemformulering

Direktivet som utfärdades år 2007 efterföljdes av två statliga utredningar som berör hur samhällsinformation till nyanlända ska utformas. Utredningarnas förslag presenteras i betänkandet ”Egenansvar – med professionellt stöd” (SOU 2008:58) och delbetänkandet ”Sverige för nyanlända. Värden, välfärdsstat, vardagsliv” (SOU 2010:16). Länsstyrelsen i Västra Götaland har i samverkan med Göteborgs kommun tagit fram ett utbildningsmaterial till samhällsorienteringen som kallas för *Om Sverige* (2015). Boken har översatts till flera olika språk för att personer som tillhör målgruppen ska kunna tillgodogöra sig informationen. Med hjälp av dessa texter vill jag utveckla kunskap om hur det svenska offentliga politiska samtalet år 2008-2010 framställer de tilltänkta deltagarna i samhällsorientering och hur de framställer ”svenskar”, ”Sverige” samt det ”svenska samhället” samt om/hur dessa bilder har fått genomslag i det läromedel som används och senast reviderades år 2015. Även hur begreppet ”integration” omtalas i relation till dessa kategorier ämnar jag att analysera i uppsatsen.

Texter återspeglar både de medvetna och omedvetna föreställningar som textens författare har om den omgivande verkligheten (Boréus och Bergström 2012). När texter blir lästa får de konsekvenser i form av att de påverkar vad läsarna gör och tänker. En text kan spegla, reproducera eller ifrågasätta ett visst fenomen eller synsätt (ibid.). Med ovanstående som utgångspunkt hoppas jag att min studie kan bidra till en kunskapsutveckling och vara samhällsvetenskapligt intressant.

Syfte och frågeställningar

Syftet är att analysera hur Sverige, svenskar, svenska samhället och de tilltänkta deltagarna i samhällsorientering framställs i utredningar om den nya samhällsorienteringen. Syftet är även att tolka hur dessa föreställningar kan förstås, hur integration omtalas i relation till dessa kategorier samt vilket genomslag de framställningar som framträder i de statliga utredningarna har fått i läromedlet som används i samhällsorientering.

Frågeställningar:

- Hur framställs Sverige, svenska samhället, svenskar och deltagarna i samhällsorienteringen?

- Vilket innehåll knyts till kategorierna?
- Hur omtalas integration i relation till dessa kategorier?
- I vilken utsträckning har dessa kategorier och deras innehåll fått utrymme i det läromedel som används i praktiken?

Definition av termer

Invandrare: I uppsatsen används bland annat termen invandrare för att beskriva de personer som har invandrat till Sverige. Kritik har riktats mot att termen invandrare ofta används för att beskriva människor som avviker från det som föreställs vara ”svenskt” till utseendet eller på andra sätt, snarare än de som faktiskt har invandrat till Sverige (se t.ex. SOU 2004:48, s.10). I den här uppsatsen analyseras texter om insatser som är riktade till individer som *har* invandrat till Sverige. Jag kommer därför förhoppningsvis inte använda termen på det sätt som beskrivs ovan. Jag är dock medveten om att denna term kan anses vara problematisk att använda överhuvudtaget då den kan betraktas som en term vilken ”belastas av negativa övertoner som i förlängningen riskerar att verka diskriminerande” (ibid. s.9). Jag har ändå bestämt mig för att använda termen för att göra uppsatsen mer lättläst då det är en förekommande term i det material jag studerar.

Nyanländ: Termen nyanländ används återkommande i bland annat de statliga utredningar som analyseras i uppsatsen, t.ex. i titeln på SOU 2010:16. För att en etableringsplan ska kunna upprättas behöver dock den enskilde utöver att ha fått sitt uppehållstillstånd även ha fått en ”kommunplacering”, det vill säga fått en bostad. De ”nyanlända” kan därför ha vistats i Sverige flera år innan de påbörjar sina etableringsinsatser, det vill säga samhällsorientering, SFI och övriga insatser. Jag önskar att läsaren därmed ska vara medveten om att termen ”nyanländ” till viss del kan ses som missvisande då det kan ha gått flera år efter att en person anlånt till Sverige, fram tills att den får påbörja samhällsorientering. Även jag kommer dock att använda termen för att göra uppsatsen lättare att läsa då termen förekommer frekvent i det material jag studerar.

Relevans för socialt arbete

För personer som genomför en etableringsplan enligt lagen om etableringsinsatser (SFS 2010:197) är 60 timmars samhällsorientering ett obligatoriskt inslag. Institutionen för socialt arbete på Göteborgs universitet skriver att: ”Socialt arbete som forskningsdisciplin handlar också om utsatta individer och grupperns livsvillkor, samhällsinterventioner, socialpolitiska åtgärder och sociala processer.” (Institutionen för socialt arbete 2016). Utan att dra några slutsatser om deltagarnas utsatthet utifrån deras bakgrund som t.ex. skyddsbehövande anser jag att deltagandet i samhällsorienteringen i sig kan förstås som en potentiellt utsatt situation. Utbildningen är för de flesta av deltagarna inte är frivillig utan utgör en obligatorisk del av den etableringsplan som den enskilde behöver genomföra för att ha rätt till etableringsersättning. Ekonomiska sanktioner kan alltså drabba den som inte deltar.

Samhällsorienteringens innehåll och vara/icke-vara speglar också socialpolitiska beslut och åtgärder vilket är en del av det sociala arbetets forskningsområde (ibid.).

Mottagandet av nyanlända samt olika insatser för målgruppen är även ett verksamhetsområde för socionomer vilket också kan göra studien relevant för forskningsområdet.

2. Tidigare forskning

I det här kapitlet redogör jag inledningsvis för forskning om svensk integrationspolitik samt begreppsanvändningen i svensk integrationspolitik. Jag redogör därefter för kunskapsläget i Sverige gällande samhällsorientering samt internationell forskning om samma ämne. Därefter presenterar jag internationell forskning om introduktionsprogram i bredare bemärkelse samt forskning om kultur- och nationsbegreppen och slutligen om kategoriseringen ”invandrare”.

Svensk integrationspolitik

Sverige omtalas ofta som ett land i förgrunden för det mångkulturalistiska projektet enligt forskare (Kivisto & Wahlbeck 2013, Borevi 2013). Att ge statligt ekonomiskt stöd till minoritets- och ”invandrarorganisationer” samt att erbjuda modersmålsundervisning för barn i skolan är exempel på mångkulturalistiska politiska strategier (Borevi 2013). Sedan 1970-talet har bland annat dessa två strategier tillämpats i Sverige. Till skillnad från många andra länder anses Sverige också ha haft förmågan att stå emot en generell europeisk trend som har inneburit en tillbakagång för mångkulturalistisk politik under 2000-talet (ibid.). Flera länder i Europa beskrivs ha lämnat utrymme för en mer assimilationistisk hållning i integrationspolitiken på bekostnad av de mångkulturalistiska strategier som länderna tidigare hade, bland annat Nederländerna beskrivs genomgå en sådan förändring (Carrera 2006).

Det finns dock invändningar mot att kategorisera länder som ”mångkulturalistiska” respektive ”assimilationistiska” (Carrera 2005). Inget land i Europa följer strikt en viss modell enligt Carrera (ibid.), som menar att samhällets attityd mot invandrare och synen på integration är i ständigt pågående förändring. Händelser på både nationell och internationell nivå får effekter för hur ett samhälle förhåller sig till migranter som grupp eller till en specifik ”grupp” av migranter. Han hänvisar till händelserna den 11:e september år 2001 i USA och hur dessa händelser inte enbart har haft betydelse för hur olika länder arbetar med gränskontroll och säkerhet, utan även påverkade attityden mot muslimska migranter internationellt (ibid.).

Trots att Sverige omtalas som ett exempel på ett land med en tradition av mångkulturalistisk politik (se t.ex. Carrera 2006), uttalas sällan den politiska idén om mångkulturalism explicit i det svenska offentliga samtalet enligt forskare (Wickström 2013). Istället används begreppet ”integration” genomgående i det offentliga samtalet om hur det svenska samhället ska inkludera immigranter och skapa social sammanhållning (ibid.). Det svenska samhället beskrivs dock ofta som ”mångkulturellt” i media och andra offentliga rum, och då åsyftas att det finns människor med bakgrund från olika länder i Sverige (Borevi 2013). Ett sådant perspektiv kan kallas för *deskriptiv* mångkulturalism; det beskriver en befolkning som är sammansatt av människor med olika ursprung och ”olika kulturer”. Den *normativa* mångkulturalismen åsyftar däremot mångkulturalismen som politisk idé och strategi (ibid.).

Begreppsanvändningen inom svensk integrationspolitik

Wickström (2013) diskuterar med utgångspunkt i den svenska kontexten hur assimilation har fått en starkt negativ klang som omöjliggör en socialt acceptabel användning av begreppet i det nutida Sverige. Han beskriver hur assimilationsidéer började uttalas i Sverige efter andra världskriget, vilket uppfattades som en förflyttning bort från den exkluderande politik och de rasistiska idéer som hade dominerat i Sverige före andra världskriget. De nya idéerna handlade om att de grupper som tidigare hade exkluderats och segregats, bland annat minoritetsgrupperna samer och romer, nu skulle inkluderas (genom *assimilering*) och bli en del av det moderna svenska folkhemmet. Assimileringsidén under efterkrigstiden ansågs

bygga på ett avståndstagande till den rasism som tidigare hade varit dominerande; nu skulle människor inkluderas och för sitt eget bästa skulle de överge sina traditioner som ledde till ett bakåtsträvande istället för progression (ibid.).

Under 1960-talet började dock assimilationsidén ifrågasättas i den svenska offentligheten, och kritiska röster höjdes mot tvånget att assimileras (Wickström 2013). Det var under samma period som integrationspolitiken introducerades som en motsats till assimilationspolitiken. Kritiker menade att minoriteter behövde bli *integrerade* i samhället i egenskap av grupper, till skillnad från att bli anpassade till samhället i egenskap av individer, vilket kritikerna ansåg pågå med den dåvarande assimilationspolitiken. Samtidigt introducerades idén om ”ett flerkulturellt samhälle” (ibid., s.117), men det var ordet ”integration” som blev tongivande och blev det begrepp som refererades till som en distinkt motsats till assimilationsidén (ibid.).

Wickström (2013) konstaterar att det retoriska avvisandet av assimilationsbegreppet som kom under 1970-talet har fortsatt att pågå i det svenska och nordiska politiska samtalet. Att ”assimilation” som integrationspolitisk strategi på 2000-talet återigen uttalas av partiet Sverigedemokraterna, menar Wickström (ibid.) inte bör tolkas som att assimilationistiska idéer inte har funnits på den politiska agendan sedan 1970-talet, utan bör snarare förstås som att den svenska (elitens) politiska diskurs sedan 1970-talet har exkluderat en *explicit* artikulering av assimilationsbegreppet.

Samhällsorientering i Sverige

Regeringen använder termen ”samhällsorientering” i direktivet som utfärdades år 2009 (dir 2009:101). Före direktivets utfärdande användes i första hand termen ”samhällsinformation” i det offentliga politiska samtalet i Sverige (dir 2007:52, SOU 2003:077). I de utredningar som analyseras i den här uppsatsen benämns utbildningsformen både som ”samhällskunskap” och som ”samhällsorientering”. I varierande utformning har samhällsinformation/-orientering funnits som undervisningsform på modersmål för invandrare som har identifierats som nyanlända sedan 1970-talet (Borevi 2013). Eftersom ”samhällsinformation” var en del av SFI-utbildningens uppdrag fram till år 2007 (dir 2009:101) redogör jag nedan delvis för forskning om SFI som anknyter till min studie.

Jenny Rosén (2013) har gjort en historisk analys av SFI utifrån postkolonial och feministisk teori. Hennes resultat visar att föreställningar om den ojämslida och traditionsbundna invandramannen och invandrarkvinnan i motsats till den jämslida svenska mannen och kvinnan har präglat undervisningen i SFI-utbildningen och också legitimerat dess existens. På det sättet har jämsliddheten etnifierats och blivit centrerad till ”svenskar” i SFI-utbildningen.

Även Marie Carlson (2002) har studerat SFI med en socialkonstruktivistisk ansats och hennes resultat visar att det till viss del har funnits en fostrande attityd gentemot deltagarna i SFI och att en fortgående definiering av vad som är ”svenskhet” har varit centralt i SFI-utbildningen. Den fostrande tonen menar Carlson bland annat har funnits i det utbildningsmaterial som används i SFI-utbildningens samhällsorientering, och som bl.a. har gått ut på att fostra deltagarna till goda arbetare och goda ”demokratiska” medborgare.

Seija Wellros (2000) som har hållit kurser i ”kulturkunskap” skriver att det finns en risk för idealisering i kurser som ska förmedla t.ex. ett samhälles värderingar eftersom värderingar kan bli beskrivna som en verklighet i stället för att bli beskrivna som samhällets ideal. Hon beskriver utifrån sina egna erfarenheter att ett sätt att komma ifrån ett ”etnifierat” och generaliserande sätt att tala om kultur i kurser som samhällsorientering är att utgå ifrån andra gruppindelningar än nationalitet/etnicitet.

Afrah Abdulla och Signhild Risenfors (2014) har genomfört deltagande observationer i samhällsorienteringskurser i den senare formen, d.v.s. efter år 2007. De skriver att samhällsorienteringen både kan ses som disciplinerande och mobiliserande. Deltagarna använder bl.a. kursen till att skapa en gemenskap för motståndshandlingar mot negativa upplevelser i Sverige, t.ex. diskriminering som de har upplevt. Men deltagarna blir också tillrättavisade av sin lärare. Även om kursen ska bygga på reflektion och diskussion tycks det vara så att läraren sitter på de ”rätta” svaren och det förekommer att deltagare blir kränkta av generaliserande uttalanden som görs av lärarna.

Forskning inom områden som ligger nära, men inte direkt handlar om SFI/etableringsinsatser, har också genomförts gällande hur samhällsinformation förmedlas till immigranter i Sverige. T.ex. Eriksson (2010) har i sin forskning studerat vuxenutbildning riktad mot immigrater utifrån socialpedagogisk teori. Hon har intervjuat lärare för folkhögskolekurser som hålls med målsättningen att göra immigranter till mer aktiva medborgare. Hennes resultat visar att det finns tecken på att vissa lärare utgår ifrån en envägs- och anpassningsorienterad syn på delaktighet, där immigranten ses som i behov av att anpassa sig efter ”svenska” normer, koder och traditioner för att till fullo kunna vara delaktiga i samhället.

Samhällsorientering internationellt

Samhälls- och arbetsmarknadsorientering är en vanlig beståndsdel i europeiska introduktionsprogram (Carrera 2006). En av principerna som har formulerats av EU för vägledning i utformning av introduktionsprogram tycks ha fått stort genomslag i europeiska introduktionsprogram, menar forskaren Sergio Carrera. Den princip som Carrera (ibid.) diskuterar lyder så här i 2010 års upplaga av EU:s Handbok om integration:

Grundläggande kunskap om värdsamhällets språk, historia och institutioner är absolut nödvändig för integrationen. Att ge invandrarna möjlighet att förvärva denna grundläggande kunskap är viktigt för en framgångsrik integration. (Europeiska unionen 2010, s. 160)

Carrera ställer sig kritisk till hur EU:s medlemsländer tycks ha tolkat principen om att invandrare ska förvärva kunskap om det nya landets språk, historia och institutioner. Kritiken handlar om att de flesta introduktionsprogram som innehåller kurser i samhällsorientering inte bara innefattar information om exempelvis historia och institutioner, utan också syftar till att göra migranter bekanta med mottagarlandets *normer, värden och kulturella seder* (Carrera 2005). Det här menar Carrera är problematiskt då det skapar utrymme för en mytologiserad och stereotypiserad bild av ett samhälles ”vi”. Eftersom det i flera länder har blivit ett obligatorium att delta i introduktionsprogram för att kunna få permanent eller förlängt uppehållstillstånd, är även samhällsorientering en plikt för många immigranter att delta i (Carrera 2006).

Betoningen på förvärvande av kunskap om ett samhälles normer, värden och kultur menar Carrera (2006) innehåller ytterligare en problematisk dimension i de länder som använder ”integrationstest” som ett sätt att kontrollera om immigranter har förvärvat de kunskaper som anses vara elementära om mottagarsamhället. Det tyder enligt Carrera (ibid.) på en utveckling mot en alltmer ensidig uppfattning om vad integration innebär, då ansvaret för ”integration” läggs på individen och dessutom i vissa fall får betydelse för den enskildes rätt till medborgarskap. USA är ett av länderna som har medborgarskapstest, något som har problematiserats i forskning av bl.a. Olga V. Griswold (2010). Hon skriver att lärarna i medborgarskapsförberedande kurser framställer USA som en ideal demokrati med ett perfekt

sätt att lösa tänkbara konflikter. Denna framställning skapas när lärarna ska försöka göra abstrakta konstitutionella principer och värderingar mer begripliga för eleverna.

De norska forskarna Brochmann och Djuve (2013) problematiserar i sin forskning kritiken som har riktats mot värdeladdningen i utbildningsinsatser för nyanlända invandrare. De skriver att läroplaner omöjligt kan vara totalt fria från värderingar, och för att kunna förmedla information om samhället, måste även en viss kunskap om *värderingar* förmedlas. Dock, menar forskarna, behöver utformningen av sådana läroplaner göras med seriositet eftersom deltagarna ofta befinner sig i en sårbar situation och kan drabbas av exempelvis ekonomiska sanktioner om de inte fullföljer programmen (ibid.).

Forskning om introduktionsprogram - internationellt

Sergio Carrera forskar om integrations-/introduktionsprogram och har bland annat gjort en jämförelse av olika EU-länders introduktionsprogram. Carrera (2005) skriver att EU-länderna har stor frihet att själva bestämma hur de ska utforma sina introduktionsprogram för nyanlända invandrare. Det finns dock gemensamma integrationspolitiska mål som är formulerade av EU, men dessa mål är främst vägledande och inte tvingande. Målen som har formulerats av EU har bland annat denna gemensamma grundprincip:

Invandrades tillträde till institutionerna samt till offentliga och privata varor och tjänster på samma grund som inhemska medborgare och utan diskriminering har grundläggande betydelse för en bättre integration. (Europeiska unionen 2010, s.160)

Den här grundprincipen och flera andra principer betonar att samhällets förmåga att integrera är en viktig del av integrationsprocessen; samhället måste vara icke-diskriminerande för att integration ska kunna uppnås (Carrera 2005). Genom principerna framträder således en bild av integration som en dubbelriktad process, där anpassningsskyldigheten inte enbart tillfaller invandraren. De här principerna tycks dock inte ha tagits hänsyn till i utformningen av integrationspolitiken i de flesta EU-länder, menar Carrera (ibid.). Snarare läggs ansvaret i allt högre grad ensidigt på invandraren och dennes förmåga att anpassa sig till mottagarsamhället (Carrera 2006). Majoriteten av alla EU-länder har infört obligatoriska introduktionsprogram där ett fullföljande är ett krav för att få permanent uppehållstillstånd, och i många av dessa länder tycks ”integrationen” i allt högre grad betraktas som en skyldighet som åligger migranten snarare än mottagarsamhället (ibid.).

Vid en jämförelse av EU-ländernas introduktionsprogram konstaterar Michalowski (2004) att det finns en bred acceptans för att migranter ska få behålla sin kulturella, nationella och/eller religiösa identitet i mottagarsamhället. Assimilation anses i samtliga EU-länder vara politiskt inkorrekt och ett allt för långtgående förhållningssätt gentemot migranter, åtminstone på en diskursiv nivå. Dock, menar Michalowski (2004), att många länder inte enbart betonar invandrades *rättigheter*, utan i hög grad också deras *skyldigheter*. Exempel på sådana skyldigheter är skyldigheten att respektera vad de olika länderna omnämner som sina t.ex. ”franska”, ”holländska” eller ”tyska” normer och värderingar. Här brukar omnämnas respekten för det demokratiska samhället och jämställdheten mellan män och kvinnor (ibid.).

Forskning om kultur- och nationsbegreppen

Begreppet ”kultur” (”culture”) har inom brittisk kulturvetenskaplig forskning beskrivits som ett av de mest komplicerade orden i språkbruket (Wikström 2009, s.29). Begreppets svårfångade innebörd härleds bland annat till att det har varit ett centralt begrepp i vitt skilda intellektuella discipliner, som bland annat naturvetenskap, samhällsvetenskap och humaniora.

Ordet kultur kan således användas som beteckning för många olika företeelser: musik, litteratur, samhällsliga värdegrunder, normer och vanor (ibid.). Associationen mellan kultur och civilisation kan härledas till upplysningstiden, då begreppen användes synonymt med varandra (ibid., s.30). "Civiliserade" folkslag kallades "kultiverade" som motsats till de "barbariska" eller "primitiva" folkslagen. Betydelseerna av dessa begrepp skildes sedermera åt men kulturbegreppet levde kvar som association till civilisation, och användes inom bland annat antropologin som beteckning för "allt" som en människa förvärvar i egenskap av samhällsmedlem; religiös tro, konst, seder, moral och vanor (ibid.).

Socialantropologen Hans-Rudolf Wicker (2015, s.32) menar att den klassiska förståelsen av kultur, som en geografiskt avgränsad "komplex helhet" som inlemmar t.ex. religiös tro, seder och moral har bestått trots att världen förändras. Den här förståelsen menar Wicker (ibid.) är problematisk då världen enligt honom knappast består av avgränsade autonoma "kulturer", på det sätt som sådana begrepp implicerar. Att tala om t.ex. "turkisk" eller "kinesisk" kultur ger bilden av en slags tidlös essens som inbjuder till gränsdragningar mellan kulturella "helheter", på bekostnad av en förståelse av kultur som något föränderligt (Wicker 2015, s.36). Han hänvisar till bland annat migrationen mellan länder och informationsutbytet genom internet som skäl till att den klassiska förståelsen av kultur som en geografiskt avgränsad "helhet" bör överges till förmån för en förståelse av kultur som något flytande.

Även antropologen Gerd Baumann (2015) diskuterar begreppet kultur och förhåller sig kritisk mot en essentialistisk kulturuppfattning. Med hjälp av uttrycket "mellan två kulturer" illustrerar han hur kultur har förtingligats, blivit objektligt, snarare än blivit förstått som en abstrakt och analytisk konstruktion (ibid., s.211-212). När människor påstås vara "mellan två kulturer", som han menar ofta sägs i Storbritannien, ger det bilden av människor som saknar en kultur för att de har hamnat *mellan* två kulturer. Baumann skriver att kultur inte bör ses som ett ting, något som "orsakar" beteenden eller förutse människors handlingar. Ett annat sätt att se på kultur som skiljer sig från det essentialistiska är enligt Wikström (2011, s.34) det socialkonstruktivistiska. Detta synsätt bygger på tanken att människor som sociala varelser påverkas av varandra och förändring därför sker oundvikligen. Att ta del av andra kulturella influenser, vare sig det är genom att geografiskt röra på sig eller inte, leder enligt det synsättet till att preferenser, seder och levnadsmönster förändras.

Forskning om kategoriseringen "invandrare"

Invandringens effekter på nationell kultur och nationell identitet är ett vanligt förekommande politiskt tema i europeiska länder (Guild 2006, s.3). Guild skriver att det i många länder hörs rop efter bättre integration av "invandrare", men vem är det egentligen som omnämns som invandrare? Med Storbritannien som exempel beskrivs att t.ex. kanadensare och australiensare inte omtalas som invandrare av den stora majoriteten. Hon menar att det finns "synliga" och "osynliga" invandrare, och detta har inte att göra med synliga markörer såsom hudfärg, utan beror på samhällets föreställningar om vissa grupper. De traditioner som exempelvis amerikaner behåller när de flyttar till Storbritannien ses inte som ett hot mot den nationella brittiska kulturen, och därmed krävs det inte att denna grupp ska överge sin kultur. De grupper som däremot *syns*, och som kallas för "invandrare", är de som mottagarsamhället uppfattar bär med sig skillnader som inte ryms i bilden av Storbritanniens kultur (ibid.).

Eftersom idén om en nationell kultur och identitet är dominant görs alltså en uppdelning av de som tillhör och de som avviker från den nationella identiteten (ibid., s.3). "Invandrare" kallas de individer som har sitt ursprung någon annanstans ifrån och därför uppfattas vara en del av ett annat lands nationella kultur, en kultur som dessutom står i konflikt med den i det land de befinner sig i (ibid., s.4). Idén om nationell kultur och identitet är dock inte något som har

existerat sedan urminnes tider, kulturell likhet var t.ex. i jordbrukssamhället baserat på vilken plats människor delade i *hierarkin*, inte på deras nationalitet. När sedan utbildning och skrivkunnighet slutade vara minoritetens privilegium, i samband med industrialiseringen, blev också talet om ”samhällets kultur” förstått som hela samhällets kultur. Nationell identitet kan därför ses som en modern konstruktion (ibid. s.3).

3. Teori

I det här kapitlet presenteras de teoretiska perspektiven i uppsatsen. Inledningsvis förklaras socialkonstruktivism i relation till textanalys, därefter följer en beskrivning av postkolonial teori samt begreppet ”kulturalisering” och teori om hur ett ”vi” skapas. Därefter redogörs för begreppen integration samt assimilation, diskursbegreppet samt diskursteorin och centrala begrepp inom diskursteorin.

3.1 Socialkonstruktivism och textanalys

Den övergripande teoretiska ansatsen i den här uppsatsen är socialkonstruktivistisk. Med en socialkonstruktivistisk ansats tar forskaren, till skillnad från exempelvis en empiristisk ansats, avstånd ifrån att göra en distinktion mellan språk och verklighet (Bergström & Boréus 2012, s.28). Att det går att nå säker kunskap med ett neutralt observationsspråk avvisas av socialkonstruktivistiska forskare, som menar att språk och verklighet inte går att skilja åt. Med en socialkonstruktivistisk ansats betraktas språket som konstruerande av vad som *uppfattas* som ”verkligheten”, snarare än som avbildande av en oberoende verklighet (ibid.). Ovanstående distinktion mellan empirism (som brukar sägas vara nära besläktat med logisk positivism) och socialkonstruktivism är dock en förenkling, och även beteckningen socialkonstruktivism är omstridd (Winther Jørgensen & Phillips 2000, s.10).

En annan beteckning, som ofta placeras inom den breda fåran socialkonstruktivism, är poststrukturalism (Winther Jørgensen & Phillips 2000, s.10). Prefixet ”post-” åsyftar att angreppssättet är en vidareutveckling och modifiering av idéer sprungna ur strukturalismens lingvistiska tradition. En central person inom den lingvistiska strukturalismen var Ferdinand de Saussure som bland annat utvecklade en teori om att ”tecken” som exempelvis ”kvinna” eller ”europé” inte får sin betydelse från ”verkligheten”, utan genom att skilja sig från andra tecken i ett strukturellt nätverk. Den struktur som utgör tecknens relation till varandra, hur ett tecken som ”kvinna” får sin betydelse i relation till de tecken det *inte* är, betraktade Saussure som en fast och oföränderlig struktur (ibid., s.16-17).

Det är bland annat synen på oföränderligheten och fastheten i språkets struktur som poststrukturalister har modifierat (Winther Jørgensen & Phillips 2000, s.17). Hur ett tecken skiljer sig från andra tecken, som det benämndes av Saussure, kan enligt poststrukturalister variera beroende på vilket sammanhang de används i. Det betyder dock inte att ord kan betyda vad som helst, men inte heller att det slutgiltigt är fixerat i en betydelse (ibid.). Med den poststrukturalistiska synen på språk är varje teckens mening stridbar, och språket är en plats för oenighet och potentiell konflikt (Burr 2003, s.54-55). Diskursanalys som angreppssätt bygger på en språkuppfattning som finns inom både strukturalismen och poststrukturalismen: att språket skapar vissa representationer av verkligheten, som inte bara speglar, utan också bidrar till att *skapa* verkligheten (Winther & Jørgensen 2000, s.15). Diskursanalytiska inriktningar brukar benämnas som i olika hög grad ”poststrukturalistiska”, vilket jag kommer att återkomma till i samband med att den här uppsatsens analytiska inriktning redogörs för.

Det finns flera möjliga sätt att med en socialkonstruktivistisk ansats studera hur sociala eller samhällsliga problem uppkommer och får en plats i offentligheten. Ett sätt att tillämpa ett socialkonstruktivistiskt angreppssätt på det som uppmärksammas som sociala eller samhällsliga problem är att vända blicken mot hur problemet *framställs* istället för mot *lösningarna* (Bacchi 2009, s.1). Carol Bacchi (ibid.) har utvecklat ett analytiskt ramverk för analys av bland annat politiska dokument som bygger på ett socialkonstruktivistiskt antagande om att politik i minst lika hög utsträckning *konstruerar* sociala problem, som det synliggör

eller löser dem. Hon visar hur denna form av analys kan appliceras på olika sorters politiska texter, exempelvis lagar om mottagandet av nyanlända och medborgarskapstest för nyanlända (ibid., s.171).

Har det någon betydelse hur ett samhällligt eller socialt ”problem” framställs i politiska dokument? Det menar Bacchi (2009, s.1) att det har, eftersom det har alla möjliga implikationer för hur det skapas förståelse om ett ämne, hur inblandade grupper blir behandlade, och hur dessa människor får möjlighet att *betrakta sig själva* och blir *betraktade av andra*. Bacchis (2009) analytiska ramverk möjliggör en kritisk studie av de premisser som ligger till grund för problemframställningar i politiska dokument, och hennes frågor rör bland annat vilka diskursiva effekter samt vilka effekter för konstituerande av subjekt och subjekspositioner en problemframställning får (ibid., s.15). I metodkapitlet redogörs närmare för de metodologiska överväganden som har gjorts i den här uppsatsen och hur jag har använt mig av Bacchis ramverk i min studie.

3.2 Postkolonial teori, ”kulturalisering” och konstruktionen ”vi”

Den postkoloniala teoribildningen kan bidra till en förståelse av hur alla samhällen i världen är präglade av kolonialismens ojämlikhet (Eriksson, Eriksson Baaz & Thörn 2011, s.17). Det postkoloniala perspektivet spänner över flera forskningsfält, och forskningen kan förenklat sägas handla om hur kolonialismen fortfarande präglar världen; politiskt, kulturellt och ekonomiskt. Därför är också prefixet ”post-” omdiskuterat: har kolonialismen verkligen tagit slut (ibid., s.16)? Postkoloniala tänkare anser att det moderna västerlandets identitet har byggts runt en distinktion mellan civiliserade européer och ”de Andra” som utanförstående en europeisk utvecklingsprocess (ibid., s.29). Dessa antaganden om skillnad och olikhet blev understödda av de västerländska staternas kolonisering av större delen av den utomeuropeiska världen och som legitimerade detta med just kategorier som ”ociviliserad” och ”civiliserad” (Lundahl 2002). Med en postkolonial ansats bör därför det som definieras som olik och annorlunda med människor från andra kontinenter inte ses som i direkt förbindelse med ”reella” skillnader (ibid.).

Feministisk forskning med postkolonial ansats har ägnat uppmärksamhet åt hur västerländsk forskning har förhållit sig till ”tredje världens” kvinnor (Eriksson, Eriksson Baaz & Thörn 2011, s.23). Mohanty (1993/2011, s.208) menar att mycket av den forskning som bedrivs om kvinnors situation i det som hon kallar för ”tredje världen” producerar en homogen bild av ”den förtryckta tredje världen-kvinnan”. Istället för att visa på en heterogenitet och skillnad inom dessa länder, t.ex. på grund av socio-ekonomisk ojämlikhet mellan kvinnor, beskrivs ofta dessa länders kvinnor som en homogen kategori (ibid., s.206). Andra feministiska forskare har visat hur idén om att ”frigöra” de inhemska kvinnorna fungerande som en slags legitimering av kolonialismen (Eriksson, Eriksson Baaz & Thörn 2011, s.23).

Begreppet ”kulturalisering” kan tillämpas för att problematisera hur dysfunktionalitet inom familjer med migrantbakgrund ofta härleds till individernas ”kultur” och inte till andra förklaringsvariabler som t.ex. socioekonomisk utsatthet (Wikström 2009, s.100). Wikström (2011) hänvisar till en postkolonial ansats då hon skriver att det finns dominerande föreställningar om familjer med migrationsbakgrund i Sverige. Dessa föreställningar menar hon behöver utmanas och dekonstrueras, för att mer komplexa bilder ska kunna träda fram. En bild som hon problematiserar i relation till kunskapsbildning om hedersvåld är bilden av familjer som har migrerat från muslimska länder. Dessa familjer, och i synnerhet fäderna, blir på ett slentrianmässigt sätt kategoriserade som patriarkala och förtryckande enligt Wikström. Detta möjliggörs då det finns en bild av Västerlandet (och svenskheten) som ”ägare” av

jämställdheten. Bilderna är enligt Wikström relevanta att diskutera då de utövar makt genom att påverka tankar och beteenden hos människor som bär med sig dem (ibid.).

Sara Ahmed (1999, s.98) skriver att den nationella identiteten skapas både i daglig interaktion människor emellan, och genom det politiska maskineriet. Nationstillhörigheter är därmed inte bara "administrativa" utan skapas också genom de förhandlingar som går att hitta både i det politiska samtalet men också i vardagliga möten. Individens identifikation med nationen gör ett "vi" möjligt, eftersom det innefattar en igenkänning av andra människor som tillhörande samma nation (ibid., s.98). Ahmed skriver att definierandet av ett "vi" kräver ett möte med någon som uppfattas som utomstående; genom att en främling igenkänns (ibid., s.7). Främlingen är därmed inte totalt obekant, utan blir konstituerad som främling just genom att *igenkännas* som en främling (ibid., s.16). Ahmed problematiserar hur definitionen och konstruktionen av ett "vi" därför inte kan separeras från motparten, och kunskapen om motparten. Det är alltså genom "bekantskapen" med främlingen, som ett "vi" etableras (ibid.).

3.3 Begreppen "integration" och "assimilation"

En av uppsatsens frågeställningar är hur "integration" omtalas i relation till kategorierna Sverige, svenskar, svenska samhället och de tilltänkta deltagarna i samhällsorientering. Som viss internationell forskning om integrationspolitik visar, har begreppet "integration" i allt högre grad förändrat betydelse från att benämnas som en två-vägsprocess till att allt mer handla om en en-vägsprocess (Carrera 2006). Sojininen (1999) skriver att det även i Sverige har skett en ansvarsförflyttning från samhället till individen gällande integration. Detta menar hon kan härledas till en ideologisk förändring i samhället som har placerat marknaden, dess aktörer, och individen i en central position. Denna ideologiska förändring gör det också möjligt att säga att individen kan välja kultur, och framställer identiteten som ett livsprojekt. Eftersom "integration" ofta brukar sägas vara i motsatsförhållande till "assimilation", åtminstone explicit, kommer jag här att redogöra för hur båda begreppen kan definieras och sedan använda mig av dessa definitioner i min analys.

"Integration" är ett begrepp som ofta används inom samhällsvetenskapen men med skiftande innebörd (Westin et al. 1999). I sin mest generella betydelse syftar begreppet integration på "förhållandet mellan en helhet och dess delar" (ibid., s.53). När delarna står i samklang med enheten kan sägas att integration föreligger. Trots sin breda betydelse förknippas ofta begreppet "integration" ofta med kulturella och etniska minoriters delaktighet i samhällsgemenskapen, framför allt personer födda i andra länder och deras barn (ibid.). Denna vanligt förekommande betydelse av begreppet integration kan härledas till ifrågasättandet av assimilationsidéer som uppkom under 1960-talet då "integration" uppkom som ett alternativ till assimilation. Även om Sverige brukar sägas ha "mångkulturalism" som integrationspolitisk strategi så är det ändå begreppet "integration" som i högst grad används. Ett centralt kriterium är *delaktighet*; att minoriteter ska bli fullgoda deltagare i samhällets offentliga sfär (arbetsmarknaden, politiska systemet m.m.) men inte ska behöva förändra sin privata kulturella sfär för att kunna bli det. Med denna betydelse kan t.ex. sägas att "integrationsproblem" föreligger om minoriteter inte deltar i viktiga samhällsarenor. Bl.a. diskriminering på arbetsmarknaden kan sägas utgöra ett hinder för integration när begreppet används i denna betydelse (ibid.).

Begreppet "assimilation" i sin mest generella form betyder "införlivande av nytt material som omvandlas till större likhet med 'omgivningen' för att slutligen bli en del av systemet/helheten" (ibid., s.48). Detta är också den innebörd som begreppet ofta ges inom samhällsvetenskapen. Assimilation kan sägas vara det sista steget i en process där

immigrantgrupper överger sin ”kulturella särprägel” och på det sättet blir en del av mottagarsamhället. Assimilation är något som kan uppnås genom en *envägsprocess*, där förändring av mottagarsamhället inte är en förutsättning, utan enbart en förändring/anpassning av immigranten (ibid.).

3.4 Diskursbegreppet

Det samhällsvetenskapliga och sociologiska intresset för diskurser är starkt förknippat med Michel Foucault. Diskurser skapar enligt Foucault objekt för kunskap; om det t.ex. inte hade funnits en *diskurs* om ”dårar” skulle vi inte kunna föreställa oss denna kategori människor att vetenskapliggöra eller behandla (Sahlin 1999, s.85). Foucault avvisade idén om att kunskap kunde produceras utan maktutövning, han ansåg att maktrelationer i hög grad spelade en roll i kunskapsproduktionen:

Knowledge and power are integrated with one another, and there is no point in dreaming of a time where knowledge will cease to depend on power (...). It is not possible for power to be exercised without knowledge, it is impossible for knowledge not to engender power. (Foucault 1980, s.52)

Kunskap och mening produceras enligt Foucault genom språket, och en diskurs kan enligt honom liknas vid ett ”regelsystem” som legitimerar vissa kunskaper och anger vilka möjliga utsagor och positioner som människor är hänvisade till (Sahlin 1999, s.85, Bergström & Boréus 2012, s.358). Foucault kan därmed sägas stå för en utvidgning av diskursbegreppet jämfört med hur det används inom t.ex. lingvistik, där begreppet ”diskurs” ofta enbart avser ett sammanhängande stycke av skrivet eller talat språk, utan koppling till sammanhanget som det ingår i (Bergström och Boréus 2012, s. 356).

Utan en definition är begreppet ”diskurs” lika obestämt och allmänt som exempelvis ”kategori” eller ”ideologi” (Sahlin 1999, s.87). Vad som är en diskurs gräns, vad som inte ingår i diskursen, definieras på olika sätt inom olika inriktningar. Diskusteoretikerna och statsvetarna Ernesto Laclau och Chantal Mouffe upphäver skiljelinjen mellan det diskursiva och det icke-diskursiva, de menar att allt meningsskapande sker diskursivt (Bergström & Boréus 2012, s.357). Det ska dock inte tolkas som att diskursteoretiker förnekar att det till exempel existerar både en social och en fysisk verklighet, utan ska snarare förstås som att *tillträdet* till båda dessa verkligheter går via diskurserna (Winther Jørgensen & Phillips 2000, s.42).

3.5 Diskursteori

Vidareutvecklingen av strukturalismens idéer har bland annat handlat om en förändrad syn på fastheten i språkets struktur (Winther Jørgensen & Phillips 2000, s.17). De uttalat poststrukturalistiska teoretikerna Laclau och Mouffe har som överordnad tankegång att betydelse aldrig slutgiltigt fixeras, inga sociala fenomen är ”färdiga” eller ”totala” (ibid. s.31). Det pågår istället en strid om definitioner, som får sociala konsekvenser (ibid.). Varje *tecken* betraktas inom diskursteorin i grunden vara öppet för olika betydelser (Bergström & Boréus 2012, s.365).

”Diskurs” benämner Laclau och Mouffe den fixering av betydelse som går att uppfatta inom ett område, vilket sker då varje teckens betydelse har fastställts och andra betydelser har uteslutits (Winther Jørgensen & Phillips 2000, s.33). Att alla teckens betydelser är kontigenta innebär att varje fixering av betydelse som uppstår ska betraktas som möjlig, men inte nödvändig (ibid., s.32). Vad tecknen har för betydelse är alltså i grunden en öppen fråga och

diskurserns stabilitet är ständigt hotad av betydelseförändringar hos tecknen (Bergström & Boréus 2012, s.365).

Den diskursanalytiska uppgiften är med en diskursteoretisk utgångspunkt att analysera hur tecknen ges mening, och hur betydelse därigenom skapas (Bergström & Boréus 2012, s.365). Detta menar Laclau och Mouffe sker genom en social process där vårt tal förstås som ständiga försök till fastlåsning av tecknens betydelse genom att tecknen placeras på bestämda platser i relation till andra tecken (Winther Jørgensen & Phillips 2000, s.32). Men eftersom tecknens betydelser är *kontingenta* (möjliga, men inte nödvändiga) fixeras betydelsen aldrig slutgiltigt, och försöken till betydelsefixering blir därför en ingång till analysen (ibid.). Deras poststrukturalistiska hållning i relation till politiska processer syns tydligt i följande citat: ”Politiken består enligt oss inte i registrerandet av redan existerande intressen, utan spelar en avgörande roll i skapandet av de politiska subjekten” (Laclau & Mouffe 1985/2008, s.33). Istället för att försöka blottlägga de bakomliggande ”verkliga” omständigheterna blir alltså uppgiften med en diskursteoretisk ingång att undersöka hur *skapandet av* subjekten går till.

Bergström och Boréus (2012) har på ett sammanfattande sätt presenterat diskursteorin och dess begrepp med syftet att teorin ska kunna användas i diskursanalytisk forskning. Även Winther Jørgensen och Phillips (2000) försöker göra teorin tillgänglig för diskursanalytiska studier/forskning. Det är främst utifrån dessa texter som jag beskriver teorin. Jag har valt att enbart redogöra för de delar av teorin som kommer att användas i uppsatsens analys, och redogörelsen ska inte betraktas som en beskrivning av diskursteorin som helhet.

Subjektsposition, interpellation och överdeterminering

Ett begrepp inom diskursteorin som rör identitet och som är centralt i min analys är ”subjektsposition”. Subjektspositionerna visar vilka identitetsmarkörer som för den specifika diskursen är relevanta (Winther Jørgensen & Phillips 2000, s.54). I exempelvis en integrationspolitisk diskurs kan tänkas att subjektspositionerna ”svensk” eller ”nyanländ” i högre grad ges relevans jämfört med ”arbetare” eller ”tjänsteman”. Genom att identifiera de subjektspositioner som diskursen konstituerar, kan också den konflikt om betydelse som råder om subjektspositionerna analyseras (ibid.).

Ett annat begrepp som är används i diskursteorin och i min analys är ”interpellation”. När en individ försätts i en viss position av diskursen och identifierar sig med den positionen, som t.ex. ”kvinna” eller ”svensk”, har en ”interpellation” med en viss identitet skett (Winther Jørgensen & Phillips 2000, s. 48). Under en och samma dag kan en person interPELLERAS till ett flertal olika subjektspositioner (ibid., s. 49), som t.ex. ”chef”, ”mor” och ”invandrare”. Att individen också ska *identifiera* sig med positionen är enligt Laclau och Mouffe centralt, och de vänder sig emot en uppfattning om att individen blir passivt konstituerad av diskurser (Breckman 2004).

När de betydelser eller de egenskaper som knyts till en subjektsposition skapar en konflikt i relation till en annan subjektsposition kan subjektet enligt diskursteorin bli *överdeterminerat* (Winther Jørgensen & Phillips 2000, s.49). Ett exempel är om subjektet interPELLERAS som både ”svensk” och ”invandrare” och de betydelser eller egenskaper som samtidigt tillskrivs positionerna innebär en motsägelse, det inte är möjligt att inta båda positionerna samtidigt. Att subjektet blir överdeterminerat visar att motstridiga diskurser verkar i samma avgränsade sociala rum (ibid.).

Gruppbildning enligt diskursteorin

Liksom att alla sociala fenomen struktureras av diskurserna men aldrig totalt fixeras, är struktureringen av individen enligt diskursteorin aldrig total (Winther Jørgensen & Phillips 2000, s.50). Dock föreställs en helhet, vilket är en ”nödvändig horisont”, för både det sociala och för individen (ibid.). Laclau och Mouffe ställer sig kritiska mot uppfattningen inom marxismen som säger att det finns ett objektiva förhållande som avgör vilka indelningar det sociala rummet består av (ibid., s.51). När människor konstitueras som grupp, som t.ex. gruppen ”svenskar”, blir det därför relevant utifrån diskursteorin att undersöka vilka identitetsmöjligheter som i den givna situationen getts utrymme och vilka som utesluts (ibid., s.52). Den form av tillslutning som uppstår när en gruppidentitet konstitueras, kan med en diskursteoretisk ansats kallas för *gruppbildning*. Gruppbildning ska enligt diskursteorin förstås som en reducering av möjligheter, när en grupp bildas utesluts ”den andre” och skillnader som existerar inom gruppen ignoreras, därmed ignoreras också alla andra sätt att ”bilda grupper” (ibid., s.51-52). Laclau och Mouffe anser också att den gruppindelning som skapas får avgörande konsekvenser för våra handlingar eftersom det är genom gruppbildningen som en viss samhällssyn får genomslag (ibid., s.53).

4. Metod

Jag har använt mig av två metodologiska ingångar i min analys. Den ena är Bacchis analytiska ramverk och den andra är diskursteorin och de begrepp som diskursteorin tillhandahåller. I det här kapitlet presenterar jag hur jag har avgränsat och valt min empiri, beskriver mitt empiriska material, beskriver mitt analysförfarande och motiverar mitt metodval. Jag beskriver också vilka överväganden jag har gjort avseende presentationen av data samt redogör för mina metodologiska reflektioner och etiska överväganden.

Sökning efter tidigare forskning

Både i det svenska officiella politiska samtalet och internationellt finns det olika benämningar på det jag huvudsakligen kallar ”samhällsorientering” i den här uppsatsen. På grund av det har det varit svårt att hitta sökord när jag har sökt efter tidigare forskning. ”Samhällsorientering” gav inte något resultat när jag provade att översätta ordet till engelska med Norstedts svensk-engelska ordbok. Eftersom jag hade läst bl.a. regeringens direktiv 2009:101 visste jag om att ”samhällsinformation” tidigare var en del av SFI-utbildningen i Sverige, och kunde därför söka efter forskning om SFI för att försöka hitta svensk forskning om mitt ämne. Min ingång till svensk forskning blev därför något enklare än till den internationella på grund av min förförståelse. Då använde jag mig av bl.a. databasen Libris samt Göteborgs universitets Supersök när jag gjorde mina sökningar.

När jag hittade forskning på engelska såg jag att bl.a. ”civic courses”, ”civic integration programs”, ”civic introduction programs” och ”civic orientation” förekom som benämningar på vad jag uppfattade var liknande fenomen som ”samhällsorientering” och därför kunde jag söka med de sökorden. Jag använde mig av bl.a. Göteborgs universitets Supersök som även omfattar artiklar från utländska databaser när jag sökte med engelska sökord. Allt eftersom att jag läste in mig på forskning så hittade jag ytterligare forskning genom att läsa vad som blev refererat till. Sökprocessen blev ganska tidskrävande på grund av att det fanns så många olika benämningar på ”introduktionsprogram” och på ”samhällsorientering”, jag fick göra många sökningar med överordnade begrepp. Under analysens gång fortsatte jag att söka efter forskning som jag såg behövde finnas med för att redovisa kunskapsläget runt ämnet. Sökningen efter forskning har därför pågått under hela processen.

Avgränsningar och urval av empiri

Avgränsningar har behövt göras för att uppsatsens frågeställningar ska kunna besvaras inom ramen för en masteruppsats. Min tolkning av Bacchis metodologi är att det handlar om att på ett djupgående sätt analysera hur exempelvis en viss lösning har blivit *möjlig* att föreslå. Det handlar således om att undersöka texter nära, och att försöka ”förstå texten bättre än författaren själv” (Bacchi 2009, s.vi). Jag valde att avgränsa studien till de två statliga utredningar som publicerades 2008 och 2010 samt boken *Om Sverige* för att göra det möjligt att någorlunda djupgående kunna studera texterna. Ett annat alternativ som hade krävt mer tid och utrymme hade kunnat vara att studera äldre utredningar och mer material relaterat till samhällsorienteringen.

Bacchi föreslår att när ett dokument har valts ut för analys så behöver man som forskare hitta relaterade dokument, bland annat kan de dokument som har utformats för att ”implementera” policyn vara relevanta att studera (Bacchi 2009, s.55). Urvalet av empiri är också en del av analysprocessen enligt Bacchi, när ett urval görs har forskaren börjat tolka materialet (ibid.,

s.20). En anledning till att jag betraktade dessa texter som intressanta att studera är att jag när jag läste dem förstod att det fanns en möjlighet att på ett fruktbart sätt analysera dem. Att dessa texter valdes ut har därför att göra med mitt intresse och min förståelse. De har således inte blivit slumpmässigt utvalda utan är en följd av att jag var intresserad av hur immigranter respektive ”svenskar” kategoriseras och tänkbara konsekvenser av det.

Empiriskt material

Här följer en närmare beskrivning av det material som analyseras.

1. SOU 2008:58. Betänkande av Utredningen om nyanländas arbetsmarknadsetablering: *Egenansvar – med professionellt stöd.*

Den utredning som tillsattes år 2007 (dir 2007:52) redovisas i betänkandet *Egenansvar – med professionellt stöd*. Vad som i slutändan kom att kallas för ”samhällsorientering” benämns i betänkandet som ”samhällskunskap”. Betänkandet innefattar 456 sidor inklusive bilagor. De delar av betänkandet som berör ”samhällskunskapens” innehåll är sammanfattningen (s.25-38), inledningen (s.59-83) samt utredarens förslag om kommunens ansvar för samhällskunskap (s.208-212). För denna utredning var Monica Werenfels Röttorp (tidigare på Svensk Näringsliv/SAF) tillsatt som särskild utredare.

Jag har analyserat inledningen (s.59-83) och utredningens förslag för samhällskunskap (s.208-212). Ett avsnitt som berör personkretsen för SFI (s.205) har också analyserats eftersom dess innehåll bidrog till att jag bättre kunde besvara en av uppsatsens frågeställningar.

2. SOU 2010:16. Delbetänkandet av Utredningen om samhällsorientering för nyanlända invandrare: *Sverige för nyanlända. Värden, välfärdsstat, vardagsliv.*

Efter betänkandet SOU 2008:58 kom en proposition (2009/10:60) från regeringen med förslag om en ny lag: lagen om etableringsinsatser för vissa nyanlända invandrare. I denna proposition kommenterar regeringen utredningens förslag i SOU 2008:58. Regeringen skriver bl.a. att *samhällsorientering* är det ord som föreslås skall användas istället för ordet samhällskunskap som föreslås i SOU 2008:58. Samma år kommer ett direktiv (dir 2009:101) om en fördjupad utredning avseende utformning och reglering av samhällsorientering för nyanlända invandrare. Denna utredning lämnar sina förslag i delbetänkandet SOU 2010:16. Statsvetaren Erik Amnå var tillsatt som särskild utredare. Delbetänkandet omfattar 112 sidor inklusive bilagor. Betänkandet innehåller bland annat en översikt av europeiska länders introduktionsprogram.

Avsnittet ”Samhällsorienteringens innehåll” (s.49-68) i SOU 2010:16 har analyserats och de delar som framgick blev mest centrala i detta avsnitt var ”Nuläge och erfarenheter” (s.52-57) samt ”Utredningens överväganden och förslag” (s.58-68).

3. Boken *Om Sverige* (2015). Framtagen av Länsstyrelsen i Västra Götaland i samverkan med Göteborgs stad.

2015 års upplaga av boken *Om Sverige* omfattar 224 sidor. Det är den femte upplagan av boken vars första upplaga togs fram år 2010. Boken är skriven för att användas i samhällsorientering. I inledningen hänvisar författarna till förordningen om samhällsorientering för vissa nyanlända invandrare (SFS 2010:1138) avseende bokens innehåll. Bokens innehåll är uppdelat i åtta avsnitt: ”Att komma till Sverige”, ”Att bo i Sverige”, ”Att försörja sig och utvecklas i Sverige”, ”Individens rättigheter och skyldigheter”,

”Att bilda familj och leva med barn i Sverige”, ”Att påverka i Sverige”, ”Att vårda sina hälsa i Sverige” samt ”Att åldras i Sverige”. Varje avsnitt avslutas med ett antal diskussionsfrågor.

Syftet med analysen av boken var att analysera i vilken utsträckning utredningarnas kategorier och deras innehåll fått utrymme, och jag begränsade analysen till avsnitten ”Att komma till Sverige” (s.7-35), ”Individens rättigheter och skyldigheter” (s.113-128) samt ”Att bilda familj och leva med barn i Sverige” (s.129-149) där det framgick att de ämnen påtalades som jag hade gjort centrala i min analys av utredningarna.

Analysmetod och motivering av metodval

Uppsatsens syfte öppnade upp för någon form av konstruktivistisk analys eftersom mitt intresse låg i att försöka undersöka hur bl.a. gruppen ”svenskar” *framställdes* i texter om samhällsorientering. Utifrån att jag intresserade mig för hur grupper framställdes och vilka *antaganden* som låg till grund för framställningar så fann jag i både Bacchis metodologi och i diskursteorin användbara frågor och begrepp för att kunna uppnå uppsatsens syfte. Att diskursanalys sedan tidigare var en inriktning som jag var intresserad av styrde säkerligen också att jag direkt började titta på empirin på ett visst sätt.

Bacchis (2009) analytiska ramverk innehåller frågor som kan appliceras på politiska texter i syfte att genomföra en analys med en socialkonstruktivistisk ansats. Frågorna är sammanlagt fjorton stycken och uppdelade i sex frågekategorier (Bacchi 2009, s.48). I vilken omfattning dessa frågor behöver besvaras beror på vilket projekt som genomförs (ibid., s.44). Utifrån mitt analytiska fokus med en diskursteoretisk ingång har jag gjort avgränsningar i vilka frågor jag har valt att applicera på min empiri. Jag kommer i det följande att ge exempel på hur analysen har gått till väga och redogöra för vilka av Bacchis frågor jag har använt mig av. Dessa frågor skriver jag inte explicit i analyskapitlet men de har varit ett verktyg för mig under analysen.

Fråga 1: Hur framställs problemet?

Hur problemet framställs antas med Bacchis metodologi ha avgörande betydelse för vilka lösningar som blir möjliga att föreslå. Att undersöka hur problemet framställs innebär därmed att studera vilka föreställningar och problemframställningar som legitimerar en viss handling. Hur denna betydelseskapande process går till, är därför en del av den analys som genomförs.

Jag har i analysavsnittet ”Integration och ansvarsfördelning” funnit en problemframställning som kortfattat går att beskriva som: *individens övilja att integreras*. Här följer ett exempel ur SOU 2008:58 där jag menar att detta problem formuleras av utredaren, i kursiv stil:

Integrationsmålet är inte nått genom en anställning. En anställning är nödvändig för integration, men därutöver finns många behov. Vi har bostadsområden där det bor nästan bara invandrare. Det sociala umgänget blir endast med utlandsfödda, kulturskillnader kan t.o.m. skärpas på grund av okunskap. Olika värdesystem kommer i konflikt. Modern teknik gör det lättare att informera, att sprida kunskap om utveckling och att kommunicera. *Det underlättar integration för den som vill integreras. Men den gör det också lättare för individen att leva i sin egen kultur och vägra ta till sig det nya hemlandets levnadsmönster. Man kan välja att bara se på hemlandets TV och läsa böcker från hemlandet.* Kommunen har en stor och viktig uppgift i att försöka bryta upp utanförskapet. (SOU 2008:58, s.74, min kursivering)

Jag har tagit fasta på Bacchis uppfattning om att problemframställningar kan få konsekvenser i form av att de legitimerar en viss handling. Utifrån teori och forskning om integration har

jag försökt att teoretiskt tolka denna och andra problemframställningar och analyserat vilka antaganden som ligger till grund för dem och vad de kan skapa för effekter (se fråga 2 och 3).

Fråga 2: Vilka antaganden ligger till grund för problemframställningen?

Den här frågan syftar till att undersöka det förgivettagna i problemframställningar, vilket inte är en enkel uppgift då antaganden är djupt rotade även hos forskaren (Bacchi 2009, s.5-6).

Ett antagande som underbygger problemframställningen om ”individens ovilja att integreras” är att integration har att göra med vad individen *vill* respektive *inte vill*. Detta antagande möjliggör att problemet kan framställas på det här sättet. Betydelsen av begreppet ”integration” blir därigenom också präglad av detta antagande, och jag problematiserar i analysen hur denna betydelse av begreppet ”integration” går att tolka i relation till teori samt annan forskning och vilka effekter det kan få (se fråga 3).

Här vill jag nämna min förförståelse. Jag har under arbetet med uppsatsen läst viss teori och forskning som alldeles säkert har påverkat vilka ”antaganden” jag har hittat. I en diskursanalytisk studie är målet för forskaren att förfrämliga texten även för sig själv, vilket jag med hjälp av diskursteoretiska analysverktyg och Bacchis frågor har försökt att göra, men vissa ”förgivettaganden” och antaganden i texterna är högst sannolikt även jag blind inför.

Fråga 3: Vilka effekter får problemframställningen?

En problemframställnings effekter kan enligt Bacchi (2009) bl.a. ses som ”diskursiva”. Med detta menar hon att effekterna är en följd ”av gränserna för vad som kan tänkas och sägas” (ibid., s.15). Bacchi själv skriver att diskursanalys kan vara ett fruktbart verktyg att använda inom ramen för hennes metodologi (ibid., s.7). En annan effekt som diskurser får enligt Bacchi är att de gör vissa subjektspositioner tillgängliga (ibid., s.15). Bacchi separerar konstitueringen av subjektspositioner från de ”diskursiva” effekterna. Med en diskursteoretisk ansats menar jag att det är möjligt att betrakta även konstitueringen av subjektspositioner som ”diskursiva” effekter eftersom Laclau och Mouffe menar att allt meningsskapande går via diskurser (Winther Jørgensen & Phillips 2000, s.42).

Subjektspositioner i problemframställningar är ofta oppositionella enligt Bacchi (2009, s.17). Detta kan gällande *individens ovilja att integreras* exemplifieras med ”de som vill integreras” respektive ”de som inte vill integreras”. Diskurser tillskriver också ofta ansvar för ”problemet” till en viss position, och en uppgift för analysen är därför att undersöka fördelningen av ansvar i problemframställningar. Vem som görs ansvarig har implikationer för *vad* som behöver göras, det gör också något *fri* från ansvar (ibid.).

De diskursteoretiska begrepp som används i analysen är gruppbildning, överdeterminering, interpellation och subjektspositionering. Dessa begrepp används för att tolka både potentiella effekter i form av exempelvis vem som kan tänkas bli interPELLERAD till textens subjektspositioner och mer direkta effekter så som att grupper/kategorier faktiskt bildas i materialet. Detta försöker jag att kombinera med bl.a. ansvarsfördelning så som det beskrivs av Bacchi samt med hennes tankar om att problemframställningar får effekter i form av att de påverkar hur människor blir sedda på av andra och hur de ser på sig själva.

Förförståelse

Vad som ska betraktas som ”förförståelse” är inte självklart (Larsson 2005). Både problemformuleringen, syftet och frågeställningarna modifierades parallellt med att jag läste teori, tidigare forskning och metodlitteratur. Min förförståelse är därför delvis den kunskap

som jag har förvärvat under tiden då jag har arbetat med uppsatsen. Ett sätt att redogöra för sin förförståelse att öppet redovisa vilka teorier man tolkar sitt material ifrån (ibid.). Jag har eftersträvat att vara öppen med vilka teorier jag utgår ifrån i min analys och därmed göra det möjligt för läsaren att förstå utifrån vilken synvinkel jag gör mina tolkningar.

Min förförståelse i ämnet i övrigt skulle jag kunna redogöra för på väldigt många olika sätt. Har mitt yrke, mitt ursprung eller mina tidigare studier betydelse? Exempelvis Hulko (2009, s.47) skriver att många forskare underlåter att beskriva sin egen position. Hon förespråkar reflektioner om den egna positionen, eftersom det gör att forskaren bättre förstår sin egen inverkan på dominansförhållanden, och även att förstå fenomenet bättre (ibid., s. 44). Här kan också nämnas Pillow (2003) som menar att det har betydelse *vem* som ställer frågorna; hon skriver om så kallade "race based methodologies" och resonerar kring möjligheten för hennes kollegor som inte delar erfarenheten av rasism att utöva denna form av forskning. För att detta ska kunna göras menar hon att dessa kollegor behöver lyssna, lära och förändra sig på både ett epistemologiskt och personligt plan, och hon hävdar att erfarenheten av förtryck och den kamp som det innebär har betydelse för forskningen.

Jag har inte erfarenheten av att kategoriseras som "invandrare" och har i princip aldrig upplevt mig bli diskriminerad utifrån ras/etnicitet. Min förförståelse i relation till det ämne som jag uttalar mig om skulle därför kunna ses som bristfällig och jag saknar utifrån min position därmed den erfarenhet/förförståelse som jag uppfattar att Pillow (ibid.) menar har betydelse för forskningens kvalitet när det gäller ämnen som liknar den här uppsatsens ämne.

Presentation av data

Inom diskursteorin anses språket vara konstituerande av den sociala verkligheten, och därför bör återgivningen av den studerade "diskursen" bör vara så pass detaljrik att det framgår hur denna språkliga konstituering går till (Nylén 2005, s.42). Empiriredovisningen för diskursanalytiska studier generellt förväntas innehålla ett ordagrant återgivande av de texter som studeras (ibid., s.43). Vidare är empiriredovisning av avgörande betydelse för en studies trovärdighet, då det är läsarens enda koppling till den miljö som studeras (ibid., s.13).

När offentliga dokument studeras kan läsaren själv gå till förstahandskällan och skapa sig en egen uppfattning av den miljö som analyseras. Min utgångspunkt har ändå varit att läsaren inte kommer att läsa förstahandskällan och att presentationen av data därmed har stor betydelse för trovärdigheten. Jag har därför försökt att undvika att ta citat ur texterna på ett sätt som gör att de blir tagna ur sitt sammanhang. Konsekvensen av det har blivit att vissa av citaten är långa. Detta skulle kunna göra att läsaren upplever att det är svårt att ta sig igenom vissa stycken. När jag i vissa fall har tagit bort text ur ett stycke använder jag mig av markeringen "(...)" för att visa att text är borttagen.

Metodologiska reflektioner

Eftersom diskursteoretiker upphäver skillnaden mellan det icke-diskursiva och det diskursiva ska teorin inte kombineras med teorier som erkänner andra logiker än den diskursiva (Winther Jørgensen & Phillips 2000, s.142). Bl.a. Hammersley (2003) kritiserar hur diskursanalytiska forskare å ena sidan ofta hävdar att "verkligheten" är diskursivt konstruerad i sin egen analys men å andra sidan ofta gör anspråk på att kunna härleda sin forskning till "fakta", och är då inte lika trogna sitt förhållningssätt i sin faktaredovisning. Jag har strävat efter att inte blanda ihop teorier som bygger på helt olika logiker och att i min analys vara trogen den diskursteoretiska uppfattningen om att det sociala rummet inte består av några "objektiva" grupper. Vidare har jag försökt att analysera materialet med hjälp av teori som har sin

utgångspunkt i samma uppfattning: att det är *hur subjekten skapas* som är analysens uppgift att ta reda på. Jag är inte säker på att jag har lyckats till fullo med det då jag exempelvis använder mig av Wellros (2000) forskning för att tolka mina resultat, och jag uppfattar hennes sätt att skriva om bl.a. ”andra kulturers verklighet” som inte helt överensstämmande med den konstruktivistiska eller poststrukturalistiska teoretiska utgångspunkten. Hammersleys (ibid.) kritik kan därför ses som relevant även i relation till min studie.

Jag använder sällan begreppet ”diskurs” i min analys eftersom jag tycker att det är svårt att säga något om vilka diskurser som eventuellt skulle ”finnas” i materialet eller inom området. Jag uppfattar Laclau och Mouffes definition av diskursbegreppet som snäv jämfört med andra diskursanalytiska inriktningars. De menar att ”diskurs” är den fixering av betydelse som går att uppfatta inom ett område, vilket sker då *varje teckens betydelse har fastställts och andra betydelser har uteslutits* (Winther Jørgensen & Phillips 2000, s.33). Jag anser inte att jag kan säga något om hur vilka diskurser som finns i texterna eller inom området, det hade krävt en mer systematisk analys. Det jag däremot har kunnat se är att det finns tecken i materialet som ges motstridiga betydelser. T.ex. att Sverige omnämns som det ”nya hemlandet” men att svenskar inte omnämns som deltagarnas ”landsmän”, vilket då skulle kunna tolkas som att flera motstridiga diskurser verkar inom området enligt deras teori om överdeterminering.

Vissa av diskursteorins begrepp upplevde jag var svåra att använda mig av i uppsatsen. Därför har jag riktat in mig på ett fåtal av diskursteorins många begrepp. Det kan betraktas som ett problem eller en brist i uppsatsen.

Etiska överväganden

Texterna som jag har analyserat är nedladdningsbara från internet och utgörs av dokument som är läsbara för alla. Att använda dem för forskning på det sätt som jag gör uppfattar jag vara förenligt med de etiska huvudkrav som Vetenskapsrådet (2016) beskriver. Det har dock funnits andra etiska frågor som jag har konfronterats med under uppsatsskrivandet.

Både Bacchis metodologi och diskursteorin tenderar att generera forskning som är kritisk och problematiserande (Bacchi 2009, s.xv, Winther Jørgensen & Phillips 2000, s.8). Bacchi (2009, s.30) skriver att även om man inte ska tolka politiska texter som en medveten form av ”manipulation” från politiker, så bör man inte heller tolka dem okritiskt. Under tiden som jag har arbetat med uppsatsen har jag funderat på om jag riskerar att i för liten utsträckning uppmärksamma det som är ”bra” och enbart fokusera på det problematiska i texterna. Att inte dra förhastade slutsatser kan enligt Larsson (2005) ses som en etisk skyldighet som åligger forskaren, men även välgrundade slutsatser riskerar kanske att bli tolkade på ett missvisande sätt om de framställs som slutgiltiga. Hur jag presenterar mitt resultat och mina slutsatser har därför till viss del blivit en etisk frågeställning för mig i min skrivprocess. Jag hoppas samtidigt att min strävan efter att vara öppen med mina teorival har gjort att de slutsatser som jag har dragit inte framstår som orättvisa.

Enligt Vetenskapsrådet (2016) behöver en studies förväntade kunskapsstillskott vägas emot eventuella negativa konsekvenser för de inblandade deltagarna. Skriften tar huvudsakligen upp negativa konsekvenser för t.ex. informanter och uppgiftslämnare men jag anser ändå att samma fråga går att koppla till min studie. Ett av de överväganden jag har behövt göra är gällande hur jag själv ska benämna deltagargruppen i samhällsorientering. Jag valde att använda bl.a. termen ”invandrare” i uppsatsen vilket är en term som i t.ex. SOU 2004:48 sägs riskera att verka diskriminerande på grund av sina negativa övertoner. Jag skrev i inledningen av uppsatsen att jag valde att använda termen eftersom den är vanligt förekommande i det

material jag studerar och att termen därmed skulle göra uppsatsen mer lättläst. Är det på grund av att jag själv inte har behövt uppleva ordets diskriminerande effekter som jag kunde välja att använda det? Jag har flera gånger reflekterat över min egen position och behövt överväga om det möjliga kunskapstillskottet överväger potentiella negativa effekter i form av t.ex. ett vidmakthållande av diskriminerande uttryck eller termer, som jag själv är blind inför.

5. Analys och resultat

Till grund för analysen ligger de statliga utredningar från år 2008 samt år 2010 som skrevs på uppdrag av regeringen om utformandet av samhällsorienteringen samt ett läromedel som används i samhällsorientering: boken *Om Sverige* (Göteborgs stad & Länsstyrelsen i Västra Götaland 2015). Analyskapitlet är strukturerat efter ett antal rubriker som jag redogör för nedan.

Första avsnittet har jag gett rubriken ”Värderingar och kultur”. Carrera (2005) och Michalowski (2004) menar att ett vanligt förekommande inslag i introduktionsprogram är att de inte enbart innefattar information om exempelvis ländernas historia och institutioner, utan också syftar till att göra immigranter bekanta med mottagarlandets normer, värden och kultur. Eftersom detta också var något som jag funnit i materialet samt i integrationsministerns uttalanden i samband med att samhällsorienteringen utreddes så blev det ett analysavsnitt.

Andra avsnittet har rubriken ”Nationell tillhörighet – subjekspositioner”. Vem som blir och vem som inte blir kategoriserad som innehavare av den nationella tillhörigheten är något som forskare har ägnat uppmärksamhet åt (t.ex. Guild 2005). Det handlar om kategoriseringar som ”svensk” och ”invandrare”, vem benämns som vad? Att detta blev ett centralt tema i min analys är också på grund av Bacchis (2009) analytiska ramverk där betydelsen och konsekvenserna av subjekspositionering belyses.

Tredje avsnittet har jag gett rubriken ”Jämställdhet, ungdomar och barn – gruppbildning”. I uppsatsens inledning skrev jag att integrationsministerns uttalanden väckte mitt intresse då hon bl.a. skrev att alla som bor i Sverige måste vara medvetna om vissa saker, vilket var bl.a. ”jämställdheten” samt ”ungdomars frihet att välja sina egna livsvägar” (SvD 2009). Även i internationell forskning om introduktionsprogram har det framgått att jämställdhet mellan män och kvinnor ofta omnämns som något invandrare är ”skyldiga” att respektera (Michalowski 2004).

Fjärde avsnittet har rubriken ”Integration och ansvarsfördelning”. Carrera (2005) skriver om en ansvarsförflyttning som han menar har skett, där individens förmåga och vilja att integreras är i fokus istället för samhällets ansvar för integrationen. Integrationsministern påtalade att det fanns en skillnad i hur väl människor integrerades beroende på om de hade arbete vid ankomsten till Sverige eller inte (SvD 2009). Vad som beskrivs som förutsättningarna för integration analyseras i avsnittet.

Femte och sista avsnittet har rubriken ”Tillämpning av utredningarna och boken *Om Sverige*.” I det sista avsnittet undersöks om de kategorier och framställningar jag har funnit i utredningarna har fått genomslag i läromedlet *Om Sverige* (Göteborgs stad och Länsstyrelsen i Västra Götaland 2015) som används i bl.a. samhällsorienteringen i Göteborgs stad.

5.1. Värderingar och kultur

I det här avsnittet fokuserar jag på värderingar, normer och kultur som är återkommande begrepp i utredningarna samt antaganden om vad som kännetecknar det svenska samhället, svensk kultur och svenska värderingar/förhållningssätt. Jag analyserar vilka antaganden som finns i texterna och vilka effekter framställningarna får.

I SOU 2008:58 beskrivs vad som är kännetecknande för Sverige, ”vår kultur” och det svenska samhället. Med hjälp av dessa kännetecken definieras också vad som är önskvärt att försöka förmedla till deltagarna i ”samhällskunskap” (termen ”samhällsorientering” används inte i SOU 2008:58). I betänkandet står att det i Sverige är ”självlart” att respektera människors olikheter (SOU 2008:58, s.210). Att det i Sverige råder en kultur som gör det möjligt att ”leva på olika sätt” (ibid., s.209-210) sägs också vara kännetecknande. Utredaren skriver att ”vi” har kommit långt i ”arbetet med jämställdhet” (ibid., s.210). Det kan enligt utredaren uppstå ”stora kulturkrockar” (ibid., s.210) inom ovanstående områden, vilket hon menar måste hanteras inom både skolan och inom introduktionsarbetet för vuxna.

Även utredningen som fördjupade sig i utformningen av samhällsorienteringen för nyanlända (SOU 2010:16) lägger vikt vid värderingar, normer och till viss del även kultur. Det står i betänkandet att flera integrationsprojekt i Sverige har arbetat med att utforska den typ av värderingar som ”inte är i direkt konflikt med lagen men som ändå är märkbart annorlunda än ’majoritetkulturens’ och som påverkar en persons vardagsliv” (ibid., s.58). Om erfarenheten av att arbeta med värdegrundsfrågor skriver utredaren att arbetet är svårt att bedriva för kommunerna: ”Frågan handlar bland annat om vilka krav man kan ställa på medborgare som inte delar de grundläggande värderingarna, men som för den skull inte bryter mot lagen” (ibid., s.57). I SOU 2010:16 betonas att Sverige är ett land som präglas av ”en allt större mångfald av kulturer, livsstilar och religiösa tillhörigheter” (ibid., s.62).

Acceptans för olikheter

Nedan följer två sammanhängande stycken i SOU 2008:58 som beskriver vad som är ”skäl för förslaget”: varför samhällsorientering behövs.

I Sverige genomsyras vår lagstiftning av respekt för individen, demokratiska värden och grundläggande mänskliga rättigheter. Vi är stolta över vår kultur som innebär att individer kan välja att leva på olika sätt. Vi har kommit långt i vår syn på människors värde, barns rättigheter, jämställdhet och ungdomars frihet att välja sina egna livsvägar osv. Det är självklart att respektera människors olikheter. Här kan det uppstå stora kulturkrockar som måste hanteras i skolan och i introduktionsarbetet för vuxna. (SOU 2008:58, s.210)

Den svenska kulturen sammankopplas i citatet till möjligheten att leva på olika sätt och respekten för olikheter: ”Det är självklart att respektera människors olikheter”. Men vilka *olika sätt* kan/får individer leva på?

En förutsättning för att känna sig hemma i ett nytt land och en ny kultur är att förstå samhället. Man måste veta hur det fungerar och varför. *För somliga är det enkelt att ta till sig nya tankar och levnadsvanor, för andra kan det vara svårare.* Självklart är det svårare ju större kulturskillnaderna och levnadsmönstren är. Detta konstaterande är ingen nedvärdering av andra kulturer eller levnadsmönster. Problemen uppstår i bägge riktningarna. *Det är dock rimligt att kräva av den som flyttar till ett land att han eller hon också sätter sig in i det nya hemlandets system, följer det nya hemlandets lagar och*

accepterar och respekterar det nya hemlandets seder och bruk. (SOU 2008:58, s.209, min kursivering)

Samtidigt som det sägs vara ”självklart” i Sverige att acceptera ”olikheter” framträder en önskan om att de som flyttar till Sverige ska ta till sig *nya* tankar och levnadsvanor. Det skrivs om en oförmåga hos vissa nyanlända i frågan om att ta till sig nya ”tankar” och om en svårighet, åtminstone för vissa, att ta till sig nya ”levnadsvanor”.

I Sverige har vi utvecklat en kultur som innefattar att individer kan välja att leva på olika sätt. Detta är vi stolta över. *Det innebär emellertid inte att vi ska avstå från att försöka påverka individer t.ex. vad gäller synen på barns rättigheter, jämställdhet och liknande.* Rätten för ungdomar att välja sin egen livsväg måste vi skydda. *Att respektera människors olikheter är självklart.* Här kan det uppstå stora kulturkrockar. I introduktionsarbetet måste kulturfrågor hanteras, såväl inom organisationen som innehållet i vad gäller t.ex. samhällskunskapen. (SOU 2008:58, s.64, min kursivering)

Svensk kultur relateras återigen till respekt och acceptans för olikheter, för möjligheten att välja sin egen livsväg, detta benämns återigen som ”självklart” (SOU 2008:58, s.64). Att detta är *positiva* kännetecken visar bland annat följande formulering: ”I Sverige har vi utvecklat en kultur som innefattar att individer kan välja att leva på olika sätt. Detta är vi stolta över” (ibid.). Det framställs alltså till och med som en bedrift för betänkandets ”vi”, något att känna stolthet över.

Dessa framställningar skapar dock en effekt som kan förstås som en gränsdragning för vilka olikheter och livsvägar som inte är möjliga att tolerera i Sverige. Individens syn på barns rättigheter, jämställdhet och ”liknande” beskrivs som något som ”vi” inte ska avstå från att försöka påverka. Bilden är inte helt tydlig gällande vad det är som behöver påverkas hos gruppen som inte tillhör ”vi”, t.ex. ordet ”liknande” visar att det finns områden som inte definieras tydligt men som ändå benämns som något ”vi” ska försöka påverka.

Det som sker när kollektiva identiteter bildas kan enligt diskursteorin benämnas som ”gruppbyggning”; en grupp konstitueras i kontrast till en annan grupp; ”den andre”, som utsluts (Winther Jørgensen & Phillips 2000, s.52-53). Det är t.ex. vid två tillfällen i texten som respekten för människors olikheter benämns som ett område där ”stora kulturkrockar” kan uppstå. En förutsättning för det påståendet är att kännetecknen *inom* de ”krockande” grupperna har reducerats, vilket är själva grunden för gruppbyggning (Winther Jørgensen & Phillips 2000, s.51). Den återkommande sammanlänknings av ”respekten för människors olikheter” och ”vi” samt ”Sverige” leder till att de skillnader som existerar *inom* ”vi” och *inom* ”Sverige” ignoreras, och det är på det sättet en gruppbyggning sker: ”Gruppbyggningar är alltid tillslutningar i en obestämd terräng, och liksom all annan diskurs fungerar de genom att utsluta alternativa tolkningar” (ibid., s.52). Konstitueringen av ”vi” konstituerar ”den andre” på samma gång. De positiva kännetecknen som radas upp och påstås kunna leda till ”stora kulturkrockar” skapar också en kontrastiv identitet, om ”den andra” gruppen som *saknar* alla de positiva kännetecknen som radas upp.

Våld och övergrepp – värderingar?

Återkommande i SOU 2010:16 omnämns termerna värden och värderingar, vilket titeln också visar: ”Sverige för nyanlända - *värden*, välfärdsstat och vardagsliv” (min kursivering). Genom att hänvisa till rapporter och forskning gör utredningen ett försök att ringa in vad som kan ses som grundläggande värderingar i Sverige:

Ett försök att utifrån ett sådant antagande att empiriskt ringa in några centrala värderingar i det svenska samhället genom att kontrastera dessa mot andra länders värderingsmönster har gjorts av Ronald Inglehart och Wayne Baker. (...). Den övergripande slutsatsen från dessa undersökningar är att svenskarna har världens mest individualiserade och sekulariserade åsikter. Det tål dock att diskuteras om fenomenet med individualiserade åsikter egentligen handlar om grundläggande värderingar eller om det snarare handlar om attityder till olika samhällsfrågor.

Ett annat exempel på ansatser som söker beskriva vilka värderingar som finns i Sverige återfinns i en rapport från Integrationsverket, (...). De konstaterar att svenskar utmärker sig genom att deras intresse för religion i allmänhet är betydligt lägre, liksom deras påtagligt svagare intresse av en traditionell familjeform som bygger på traditionella könsroller. Svenskarna visar också en mycket starkare uppslutning kring de emancipatoriska frihetsvärdena. Svenskarna har större horisontell tillit till andra, de är som regel mer aktiva i civilsamhället, de är mer politiskt engagerade, de har en starkare demokratisk övertygelse och de är mer positiva till jämställdhet. Samtidigt förefaller de ha en något mer tillåtande ekonomisk moral och de anser också att arbete är en mindre viktig betingelse för den egna försörjningen eller för självförverkligande och känsla av identitet. (SOU 2010:16, s.62-63)

Värderingarna i Sverige definieras alltså med hjälp av ett antal rapporter och undersökningar som utredningen har valt ut som underlag. Individualism, sekularisering, positiv inställning till jämställdhet är några kännetecken som nämns. Det står till exempel att svenskar ”utmärker sig” genom att deras intresse för religion i allmänhet är betydligt lägre. Att det svenska *samhället* präglas av ett ”mångfald” av kulturer, livsstilar och religionstillhörigheter konstateras dock på s. 62:

Att fastställa en (...) entydig definition av ett samhälles grundläggande värderingar är naturligtvis inte någon lätt uppgift. Dagens svenska samhälle präglas av en allt större mångfald av kulturer, livsstilar och religiösa tillhörigheter. (SOU 2010:16, s.62)

En uppfattning om att svenska *samhället* är präglad av mångkultur, mångfald av religioner och livsstilar tycks alltså finnas, men ”svenskar” tycks inte vara lika mångfaldspräglade som samhället beskrivs vara. ”Allt större mångfald av religioner” blir svårt att förena med ”utmärker sig genom att deras intresse för religion är betydligt lägre”.

Detta sägs om värderingar och normer hos den potentiella deltagaren i samhällsorienteringen:

Frågor om invandrade personers normer och värderingar har uppmärksamats i samhällsdebatten de senaste åren i samband med våld och övergrepp som av vissa rättfärdigats genom hänvisning till kulturella normer. Förväntningarna på vad samhällsorientering kan åstadkomma är stora och motsvaras inte alltid av vad som är möjligt ens med den bästa information eller utbildning. Dels är bakgrunden till familje- och samhällsproblem så komplex att de måste lösas genom olika insatser på lång sikt, dels vet vi att information sällan når så djupt som till värderingar och handling. Både information och innehållet i en utbildning består av erbjudanden och möjligheter. I vilken utsträckning den som erbjuds information förmår och vill ta till sig innehållet beror ytterst alltid på den enskilda individen. Det går att

ha viss kontroll över vad som erbjuds, men aldrig över vad som i slutändan tas emot och hur individen handlar utifrån detta. (SOU 2010:16, s.63)

”Invandrade personers” normer och värderingar knyts här till våld och övergrepp. Det står att våld och övergrepp har rättfärdigats ”av vissa” med hänvisning till ”kulturella normer”. I avsnittet om centrala värderingar i Sverige hänvisades till rapporter och undersökningar, men gällande ”invandrade personers” normer och värderingar står det att ”vissa” har kopplat samman våld och övergrepp med kulturella normer. Det är en mer otydlig bild som framträder än vad som gjordes i redogörelsen för ”svenska” värderingar. Att stycket följer direkt efter citat som beskrev ”svenskars” värderingar (SOU 2010:16, s.62-63) får också en potentiell effekt i form av att ”invandrade personer” blir positionerade som *icke-svenska*. Det vill säga att motsatsen till att vara ”svensk” blir att vara en ”invandrad person”. Det egentliga *motsatsförhållandet* hade varit ”invandrad person” respektive ”icke invandrad person” men i texten tycks en ”invandrad person” framställas som en motsats till att vara ”svensk”.

Gruppbildning sker enligt diskursteorin genom en reducering av möjligheter (Winther Jørgensen & Phillips 2000, s.51). De två identitetskategorier som framträder som centrala i utredningarna är ”svenskar” och ”invandrade personer”. Vissa kännetecken blir ignorerade och andra blir relevanta, på så sätt bildas enligt diskursteorin en gruppidentitet. Ett sätt som ”invandrade personer” reduceras på, och i samma rörelse även ”svenskar”, är att de två identitetskategorierna placeras i ett motsatsförhållande gentemot varandra. Möjligheten att vara *både* ”invandrad person” och ”svensk” reduceras.

Det svenska levnadssättet

På flera platser i SOU 2010:16 omnämns *värderingar*, och frågan ställs om vad som kan krävas av den som ”inte delar de grundläggande värderingarna”.

En del av svårigheterna i att bedriva värdegrundsdiskussioner kan dock sägas bero på problem av mer *substantiell natur*, dvs. att olika värderingar ibland faktiskt ”kolliderar” med varandra – i kontrast till svårigheter som mera beror på olikheter i språk eller bristande metodisk kompetens hos utbildare och samtalsledare. Frågan handlar bland annat om *vilka krav kan man ställa på medborgare som inte delar de grundläggande värderingarna, men som för den skull inte bryter mot lagen*. (SOU 2010:16, s.57, min kursivering)

Vilka krav kan ställas på dem som inte delar de ”grundläggande värderingarna”, men som inte heller *bryter mot lagen*? I det här citatet skapas en länk mellan normer/värderingar och *lagöverträdelser*. Men det framträder också en önskan om att påverka värderingarna även hos de människor som *inte* har värderingar som leder till att de begår lagbrott. Svårigheten med att bedriva värdegrundsdiskussioner sägs kunna bero på problem av ”substantiell natur”: att värderingar ”ibland faktiskt ’kolliderar’ med varandra”. Två likartade termer: ”krock” och ”kollision” används därmed i både SOU 2008:58 (s.64) och SOU 2010:16 (s.57), i frågan om både ”kultur” och ”värderingar”. Detta implicerar just den typ av uppfattning som exempelvis Baumann (2015) anser vara problematisk då den implicerar fasthet, dikotomi och essens.

Detta följer senare i samma avsnitt:

De ämnen som lett till mest diskussion i deltagargrupperna var barnaga och jämställdhet, och det framkommer av redovisningen att efter samhällsinformationen har vissa av deltagarnas attityder ändrats, i riktning mot åtminstone en större beredskap att kunna problematisera den bild av de

egna värderingar som fanns i utgångsläget. Vidare har många av deltagarna betonat vikten av att lära sig och förstå svenska lagar för att kunna *respektera det svenska samhället och levnadssättet*. (SOU 2010:16, s.58, min kursivering)

Återigen framträder en bild av en specifik nationell livsstil, ”det svenska (...) levnadssättet”, trots att samma utredning har skrivit att: ”dagens svenska samhälle präglas av en allt större mångfald av kulturer, *livsstilar* och religiösa tillhörigheter” (SOU 2010:16, s.62, min kursivering). Om samhället är präglad av en mångfald av livsstilar; vad innebär det då att deltagarna förstått vikten av att respektera det svenska levnadssättet?

Teoretisk reflektion och sammanfattning

Jag kommer i det följande att göra en teoretisk reflektion kring vilka framställningar och effekter som hittills har analyserats och även göra kopplingar till tidigare forskning.

Med en diskursteoretisk ansats kan jag börja med att konstatera att alla tecken/ord: ”Sverige”, ”kultur” och ”svenskar”, bör ses som i *grunden* öppna för olika betydelser. ”Svenska samhället” och ”svenskar” får i SOU 2010:16 inte samma tecken knutna till sig. Samhället knyts till en mångfald av religioner, kulturer och livsstilar. Men subjektspositionen ”svensk” blir precis som ”vår kultur” i SOU 2008:58 starkare knuten till en specifik livsstil, ett visst sätt att förhålla sig till religion, jämställdhet osv. Vilka människor kan då interPELLERAS till subjektspositionen *svenskar*? En interpellation sker enligt Laclau och Mouffe när en person reagerar på t.ex. tilltalet ”mamma” eller ”pappa”; individen *identifierar* sig som subjektspositionen (Winther Jørgensen & Phillips 2000, s.48). Om subjektspositionen ”svensk” knyts till exempelvis ”sekularisering” i officiella politiska dokument bör en rimlig slutsats att kunna dra vara att det också påverkar vilka individer som kommer att kunna identifiera sig som ”svenskar”. Även Bacchi poängterar att människors självförståelse åtminstone till viss del påverkas av det officiella politiska samtalet.

Ett textstycke om ”invandrade personers” normer och värderingar i SOU 2010:16 följer direkt efter ett stycke om ”svenskars” normer och värderingar. En effekt av detta skulle kunna vara att subjektspositionen ”svensk” placeras i ett motsatsförhållande till subjektspositionen ”invandrad person”. Att vara en ”invandrad person” blir då inte motsatsen till att vara en *icke* invandrad person utan motsatsen till att vara ”svensk”. Invandrade personer utestängs därigenom från identitetskategorin ”svensk”. Kopplat till begreppen subjektsposition och interpellation så skulle detta kunna ses som något med potentiell effekt i form av ytterligare en begränsning för vem som kan interPELLERAS till subjektspositionen ”svensk”.

Det är enligt Laclau och Mouffe inte objektiva förhållanden som anger vilka grupper det sociala rummet består av (Winther Jørgensen & Phillips 2000, s.51). ”Vi” är en gruppbildning som skapas i texten. ”Vi” knyts till ”vår kultur” som är en kultur med ett flertal positiva kännetecken. Ett viktigt kännetecken hos ”vi”, som sägs kunna ge upphov till kulturkrockar, är att ”vi” respekterar olikheter. ”Vi” blir till en kollektiv identitet som knyts till stolthet. Texten skapar en effekt i form av en slags gränsdragning för vilka olikheter och livsvägar som ”vi” inte tolererar. Individens syn på barns rättigheter, jämställdhet och ”liknande” beskrivs som något som ”vi” inte ska avstå från att försöka påverka. Ordet ”liknande” visar att det finns en viss otydlighet eller tystnad i texten, men som ändå benämns som något ”vi” inte ska avstå från att försöka påverka.

”Kulturella normer” för gruppen ”invandrade personer” knyts till negativa kännetecken: våld, lagöverträdelse och övergrepp, medan ”vår kultur” och ”centrala värderingar i Sverige” knyts till enbart positiva tecken i de textavsnitt som hittills har analyserats. ”Invandrade personer”

tilldelas dock inte någon *nationell* kultur eller nationella värderingar på det sätt som Sverige och ”svenskarna” gör. Det är kanske här som den allra mest omfattande ”reduceringen av möjligheter” sker, där människor som egentligen bara har en migrationsstatus gemensamt: att ha invandrat till Sverige, ändå hamnar i ett *gruppgemensamt* motsatsförhållande till ”svenskar”. Många andra möjligheter reduceras, så som kön, klass, nationalitet: enbart migrationsstatusen i sig utgör grunden för en gruppbildning.

Det skrivs i både SOU 2008:58 samt SOU 2010:16 om ”kollision” och ”krock” i relation till värden/värderingar och till kultur. Flera forskare har problematiserat den här typen av termer och att de implicerar fasthet, dikotomi och essens (Wicker 2015, Baumann 2015). Termerna kan tolkas som uttryck för en essentialistisk kulturuppfattning, där kultur inte ses som något föränderligt utan snarare ses som något bestående, objektligt och som avgränsade ”helheter” (ibid.). Termerna krock och kollision ger bilden av två ”fasta” objekt som stöter ihop.

5.2 Nationell tillhörighet – subjekspositioner

Ordet ”vi” används återkommande i betänkandet SOU 2008:58 (se t.ex. s. 64, s. 209). ”Vi” är stolta över ”vår kultur”. Detta ”vi” knyts också till ”Sverige”: ”I Sverige har vi utvecklat en kultur...” (ibid., s.64, min kursivering). Utredaren skriver att ”vi” inte ska avstå från att försöka påverka individer gällande synen på exempelvis barns rättigheter och jämställdhet. Utredaren benämner i andra delar av utredningen sig själv som ”jag” (ibid., s. 64) vilket visar att hon inte enbart åsyftar sig själv som person när ordet ”vi” används.

När det gäller personerna som ska delta i introduktionsinsatserna så finns vissa motsägelser i utredningarna gällande var dessa personer har sin nationella tillhörighet. Exempelvis står det att det är rimligt att kräva av den som flyttar till ett land att han eller hon också sätter sig in i det ”nya hemlandets” system, det skrivs om risker med att människor vägrar ta till sig det ”nya hemlandets” levnadsmönster. Men trots detta så refereras ett flertal gånger till ”landsmän”, och då tycks inte åsyftas människor tillhörande kategorin ”svenskar”.

Jag kommer här att fördjupa mig i vilka effekter dessa framställningar får.

”Vi”

En form av gemenskap och identifikation frammanas när ordet ”vi” används av utredaren. Om hon hade tänkt sig en annan läsekrets än den som hon själv identifierar sig med hade kanske ordet ”ni” passat bättre. Men möjligheten att inta positionen för gemenskap och identifikation blir förstuds förbehållen den del av läsekretsen som inte är *den andre* (individen som ska påverkas i sin syn på exempelvis barns rättigheter och jämställdhet). Det framträder ett slags ”vi” som en position för gemenskap och identifikation, men denna kategori framträder som ganska snäv. Eftersom ”vi” knyts till ”vår kultur” och till ”Sverige” frammanas en ganska så tydlig och klar bild av vilka ”vi” är.

I Sverige har vi utvecklat en kultur som innefattar att individer kan välja att leva på olika sätt. Detta är vi stolta över. Det innebär emellertid inte att vi ska avstå från att försöka påverka individer t.ex. vad gäller synen på barns rättigheter, jämställdhet och liknande. (SOU 2008:58, s.64)

I citatet används ”vi” i samband med att det skapas en form av skillnad i relation till ”individer” och dessa individers syn på ”barns rättigheter, jämställdhet och liknande”. ”Vi” är alltså inte bara inbjudande till gemenskap och identifikation, det är också exkluderande och markerar en skillnad. Ahmed (2000) skriver att ett ”vi” får sin form genom vad som igenkänns hos den andre. Att det står att ”vi” inte ska försöka avstå från att påverka individer ”vad gäller synen på barns rättigheter (...) och *liknande*” kan tolkas som en effekt av att enbart positiva kännetecken har tillskrivits ”vi”, ”vår kultur” och ”Sverige” men också att enbart negativa kännetecken har tillskrivits ”de”. Det behöver inte ens preciseras exakt *vad* det är som ska påverkas eftersom det enbart finns positiva kännetecken att förmedla och negativa kännetecken att ”påverka”. Hur ”vi” framställs kan inte separeras från *kunskapen* om främlingen menar Ahmed, hur ”de” *känns igen* är en förutsättning för hur ”vi” blir definierat.

”Hemlandet”

De tilltänkta deltagarna i etableringsinsatserna knyts till tre olika hemländer, till det ”nya hemlandet”, det ”gamla hemlandet” och till ”hemlandet”. Uppfattningen om att de har en tillhörighet till det ”nya hemlandet” visar sig i det följande:

Det är dock rimligt att kräva av den som flyttar till ett land att han eller hon också sätter sig in i det *nya hemlandets* system, följer det *nya hemlandets* lagar och accepterar och respekterar det *nya hemlandets* seder och bruk. (SOU 2008:58, s.209, min kursivering)

I relation till *krav*; på att sätta sig in i systemet, att följa lagar, att acceptera seder och bruk kallas alltså Sverige för ”det nya hemlandet”. Även i följande citat kallas Sverige för det *nya hemlandet*, då det handlar om en *vägran* att ta till sig levnadsmönster:

Modern teknik gör det lättare att informera, att sprida kunskap om utveckling och att kommunicera. Det underlättar integration för den som vill integreras. Men den gör det också lättare för individen att leva i sin egen kultur och *vägra ta till sig det nya hemlandets* levnadsmönster. Man kan välja att bara se på *hemlandets* TV och läsa böcker från *hemlandet*. Kommunen har en stor och viktig uppgift i att försöka bryta upp utanförskapet. (SOU 2008:58, s.74, min kursivering)

Även endast ”hemlandet” förekommer i stycket ovanför, utan varken ”gamla” eller ”nya” framför. Att ”se på hemlandets TV” och ”läsa böcker från hemlandet” (SOU 2008:58, s.74) framställs som exempel på hur en vägran att ta till sig det ”nya” hemlandets levnadsmönster kan gestalta sig. Det finns alltså olika ”hemländer” som personerna sätts i relation till, och den ena av dessa hemländer tycks vara av en mer essentiell eller bestående karaktär: den kallas varken gammal eller ny.

På en plats i SOU 2008:58 förekommer benämningen ”gamla hemlandet”, i ett avsnitt om föreslagen personkrets i SFI-undervisning där utredaren förespråkar att även de äldre som inte kan etablera sig på arbetsmarkanden ska ha god tillgång till SFI:

De lite äldre personerna kan ha många aktiva år kvar att leva och behöver kunna orientera sig i samhället. De kan dessutom ha en roll i familjen som kulturbärare och vägledare för den yngre generationen. För att vägleda på ett bra sätt är det nödvändigt för dem att kunna relatera livet i Sverige med livet i det *gamla hemlandet*. (SOU 2008:58, s.205, min kursivering)

De lite äldre personerna sägs ”behöva” kunna relatera livet i Sverige med livet i det ”gamla hemlandet”. Här handlar det alltså om ett behov; att ”de behöver kunna orientera sig i samhället”, inte en skyldighet. Då benämns inte heller Sverige som ”nya hemlandet”, utan i frågan om nationstillhörighet är det enbart det ”gamla” hemlandet som betonas.

”Landsmän”

Ett flertal gånger omnämns alltså Sverige som ”det nya hemlandet”, och benämningen förekommer i relation till krav, skyldigheter, eller en ”vägran att ta till sig” levnadsmönster. Om Sverige är det nya hemlandet, är då svenskarna *landsmän*? Landsmän och svenskar tycks i citatet som följer nedan inte betraktas som samma kategori. Här tycks det alltså inte vara möjligt att vara både landsman och svensk:

För flertalet individer känns det tryggt med människor som har samma bakgrund och samma språk. Som asylsökande och invandrare är det därför naturligt att söka sig till *landsmän*. I synnerhet finns det behovet om man inte har ett arbete att gå till eller om man inte behärskar svenska. Man söker information inom de egna nätverken. Det är därför viktigt att personerna i nätverken har möjlighet att ge en någorlunda korrekt och mångfasetterad bild

av Sverige, svenska vanor, *svenskars* attityder till invandring osv. (SOU 2008:58, s.210, min kursivering)

Här görs alltså en åtskillnad mellan svenskar och landsmän. Det förefaller inte särskilt sannolikt att utredaren syftar på personer i det ”gamla hemlandet” när hon skriver att det är naturligt att som asylsökande och invandrare söka sig till ”landsmän” för att få information. Det är alltså landsmän i Sverige som åsyftas, som kan berätta om ”svenskars” attityder. Detta skulle kunna ses som ytterligare ett exempel på att erfarenheten av att ha *invandrat*, att vara invandrare, ställs som motsats till att vara *svensk*. Landsmännen, som sedan tidigare bor i Sverige, betraktas inte som ”svenskar”.

Teoretisk reflektion och sammanfattning

Bacchi (2009) diskuterar hur problemframställningar har subjektspositionerande effekter. Hon menar att olika sätt att tala och skriva om ett ”problem” gör vissa subjektspositioner tillgängliga. Hur vi ser på oss själva och vår omvärld är, i alla fall till viss del, en effekt av vilka positioner som görs tillgängliga för oss i det offentliga politiska samtalet (ibid., s.16).

Eftersom ”vi” på ett tydligt sätt i SOU 2008:58 knyts till ”vår kultur” och till ”svenskar” så blir det ett ganska snävt ”vi”, särskilt då att vara ”svensk” ställs i ett motsatsförhållande till att vara invandrare. Detta motsatsförhållande stärks i de delar av utredningen som analyseras i detta avsnitt eftersom ”landsmän” och ”svenskar” blir två separata identiteter: det står att deltagarna söker sig till ”landsmän” (i Sverige) för att få information om bl.a. ”svenskars” attityder. Utifrån Laclau och Mouffes syn på gruppbildning kan detta ses som en reducering av möjligheter: det reducerar möjligheten att vara ”landsman” och ”svensk”, inte bara då för den nyanlände utan även för personer som redan är bosatta i landet. Guilds (2005) forskning om att den som omnämns som ”invandrare” är den som *föreställs* bära på skillnader som inte ryms i den ”nationella kulturen” hade här kunnat bidra till en förståelse då det också implicit finns en föreställning om att ”svenskars” attityder har ett innehåll som är annorlunda än ”landsmännens”.

”Vi” är ett ord som inbjuder till en form av gemenskap och identifikation men det har också en exkluderande effekt. Ett ”vi” definieras alltid i mötet med något som föreställs vara annorlunda (Ahmed 2000). Ahmeds teori om att ”vi” konstrueras genom vad som *igenkänns* hos den andre kan appliceras på det som sker när utredaren skriver att ”vi” inte ska avstå från att försöka påverka individers syn på ”barns rättigheter (...) och liknande”. Det tycks finnas ett antagande om att ”vi” har många positiva värden att förmedla till ”de” även om dessa värden inte definieras tydligt, vilket innebär att denne andre inte är främmande utan snarare *igenkänns* av utredaren som på många sätt annorlunda och innehavare av mer negativa kännetecken än ”vi”.

Sverige beskrivs som ”det nya hemlandet” för personerna som ska delta i insatserna när texten handlar om förväntningar och krav på att dessa individer ska sätta sig in i systemet, att följa lagar och att acceptera seder och bruk. Individer som *vägrar* ta till sig ”det nya hemlandets” levnadsmönster sägs istället välja att titta på ”hemlandets TV” eller läsa ”böcker från hemlandet”, d.v.s. ”hemlandet” utan varken ”nytt” eller ”gammalt” framför. ”Hemlandet” tycks därmed vara mer universellt och en mer bestående nationell tillhörighet, åtminstone i samband med en diskussion om de personer som ”vägrar” ta till sig nya levnadsmönster. På ett ställe i SOU 2008:58 betonas istället tidsaspekten bakåt i tiden; det ”gamla” hemlandet. Det handlar då om att äldre personer har *behov* av att kunna relatera sitt liv i Sverige till livet i det ”gamla hemlandet”. Här förs inte några krav, skyldigheter eller förväntningar på tal. Detta

får också en effekt i form av att *villkoren* för tillträde till det ”nya hemlandet” definieras. Detta skulle kunna ses som en form av ”villkorad invitation” till nationell tillhörighet.

Utifrån Laclau och Mouffes synsätt kan den form av motstridighet som råder gällande individernas nationella tillhörighet leda till en överdeterminering, vilket sker när diskurserna som positionerar subjektet skapar en konflikt. Den tilltänkta deltagaren i etableringsinsatser kan bli interPELLERADE till olika nationella tillhörigheter: om hen söker sig till sina ”landsmän” så åsyftas inte svenskar men Sverige omtalas upprepade gånger som det ”nya hemlandet”. Enligt diskursteorin kan en person interPELLERAS till flera olika subjektpositioner under en och samma dag (Winther Jørgensen & Phillips 2000, s.49). En individ kan t.ex. interPELLERAS till ”mor”, ”dotter” och ”chef” under dagens lopp utan att hen upplever att dessa tre positioner är i konflikt med varandra. Det kan däremot hända att det finns *motstridiga* diskurser som organiserar ett avgränsat socialt rum vilket leder till att individen interPELLERAS till flera positioner på en och samma gång. När detta händer blir subjektet *överdeterminerat*; diskurserna som positionerar subjektet skapar en konflikt. Utifrån detta kan sägas att denna risk är överhängande i frågan om individers nationella tillhörighet. För att tala med Bacchi kan detta ge potentiella effekter på individuell nivå och strukturell nivå; det handlar om hur människor uppfattar sig *själva* och hur de blir uppfattade av *andra*.

5.3 Jämställdhet, ungdomar och barn - gruppbildning

Jag citerade i inledningen av uppsatsen integrationsministern som i en debattartikel formulerade vad hon ansåg att alla som bor i Sverige måste vara medvetna om, vilket var bl.a. jämställdheten samt ungdomars frihet att välja sina egna livsvägar. Efter den första utredningen (SOU 2008:58) utfärdade regeringen ett direktiv om att en särskild utredare skulle utforma förslag till hur samhällsorienteringen skulle organiseras och vad innehållet i samhällsorienteringen skulle vara. I direktivet (dir 2009:101) står följande:

Samhällsorienteringen ska förmedla vikten av grundläggande värden som demokrati och alla människors lika värde. Den bör innehålla kunskapsinhämtning och reflektion över vad det innebär att leva i det svenska samhället, jämställdhet och respekt för ungdomars integritet. Den ska också ge tydlig information om den enskildes rättigheter och skyldigheter. Samhällsorienteringen bör ge utrymme för dialog och reflektion.

En till synes väldigt bred fråga; ”vad det innebär att leva i det svenska samhället”, ska alltså enligt direktivet vara en reflektionsfråga, precis som ”*jämställdhet*” och ”*respekt för ungdomars integritet*”. Hur har dessa två specifika reflektionsfrågor, ”respekt för ungdomars integritet” och ”jämställdhet”, diskuterats av utredningarna?

”Frihet som de uppfattar att svenska barn har”

Det var efter att SOU 2008:58 hade skrivits som direktiv 2009:101 utfärdades av regeringen. Det är dock i SOU 2008:58 som frågan om minderårigas ”frihet” och frågan om jämställdhet tar störst utrymme, som alltså skrevs före direktivet utfärdades.

Det framhålls i SOU 2008:58 att det finns vissa risker med att barn blir delaktiga i det svenska samhället före sina föräldrar, vilket utredaren menar kan ske då barnen börjar gå i skolan före föräldrarna har börjat arbeta. Konsekvensen kan bli att barnen ofta vill få den ”frihet som de uppfattar att svenska barn har” (s.210). Om fadern i familjen saknar förankring på arbetsmarknaden kan hans ”auktoritet i familjen” (ibid.) hota att rasa:

Arbetslöshet i kombination med *dåliga kunskaper om hur det fungerar i Sverige* skapar misstänksamhet mot det svenska samhället, dålig självkänsla och dåligt självförtroende. Man känner inte tillhörighet till det nya landet. *Arbetslösa invandrare män med bristfällig yrkesbakgrund* har utomordentligt svårt att finna sig tillrätta. Barnen blir på ett självklart vis mer delaktiga i det svenska samhället genom skolan, de lär sig svenska snabbt och de *vill ofta få den frihet som de uppfattar att svenska barn har*. Fäders auktoritet i familjen, som kanske framstår som ännu viktigare när de har svårt att hävda sig utanför familjen, hotar att rasa. Det medför ibland uppror och svåra slitningar i familjerna. Sannolikt skulle det bli enklare om *introduktionen till arbete* gick snabbt, dvs. innan utanförskapet utvecklas. (SOU 2008:58, s.210, min kursivering)

Svåra slitningar och uppror i familjerna härleds till fadern och hans förlorade auktoritet inom familjen på grund av bland annat arbetslöshet. Utredaren nämner att det skulle bli enklare om ”introduktionen till arbete” gick snabbt. Trots att arbetslöshet påtalas som riskfaktor är detta stycke text från den del av utredningen som handlar om just *samhällskunskapen*. Den risk som utredaren åsyftar tycks därför också ha att göra med avsaknad av kunskap om det svenska samhället.

Det är med tveksamhet som det beskrivs att fäderns auktoritet "kanske" framstår som ännu viktigare när de har svårt att hävda sig utanför familjen. Och det står att det "ibland" kan medföra svåra slitningar i familjerna. Säkerheten tonas alltså ned huruvida samband råder mellan förankring i arbete/utbildning och fäderns hotade auktoritet samt uppror inom familjen. Att fäderna hamnar i fokus i högre grad än mödrarna är dock något som kan konstateras.

De los Reyes och Molina (2002) diskuterar hur jämställdhet har blivit en grundläggande del i den svenska självbilden och identiteten. De menar att det även har blivit en etnisk markör som återkommande används i talet om kulturell olikhet gentemot immigranter och andra länder (ibid.). Detta menar de skapar en "jämställdhetsdiskurs" som utesluter och skapar avstånd till immigranter. Feministisk postkolonial forskning har belyst att kvinnor från "tredje världen" ofta framställs som förtryckta och som en homogen grupp utan skillnader *inom* gruppen (Mohanty 1993/2011, s.206) Vidare bygger Laclau och Mouffes teori om gruppbildning på en tanke om att homogenisering är en central mekanism för hur grupper konstrueras; att möjligheter reduceras för vad som kan rymmas inom "vi" respektive "de".

Utredaren skriver också att barnen vill "få den frihet som de uppfattar att svenska barn har" (SOU 2008:58, s.210). Här blir nationaliteten relevant, det är inte en frihet som *andra* barn har, utan som *svenska* barn har. Det bygger på ett antagande om att barnen saknar frihet. Återigen kan begreppet gruppbildning vara relevant eftersom påståendet bygger på ett antagande om "svenska barn" som homogena och barnen till de nyanlända som i sin tur homogena.

Strävan efter jämställdhet

Jämställdhet i relation till "Sverige" påtalas i SOU 2008:58:

Den nyanländes kultur är en del av vår samhällskultur. I Sverige genomsyras vår lagstiftning av respekt för individen, för demokratiska värden och grundläggande mänskliga rättigheter. Detta kan vi inte göra avkall på. *Många har under årtionden arbetat för jämställdhet mellan män och kvinnor. Strävan efter jämställdhet bör också gälla kvinnor från andra länder. Därför föreslår jag att introduktionsersättningen ska vara individuell och inte familjerelaterad.* (SOU 2008:58, s.64, min kursivering)

Här omnämns en "strävan efter jämställdhet". Det står även att många under årtionden har "arbetat för jämställdhet" mellan män och kvinnor. Senare i utredningen påtalas också att "vi" har kommit långt i *synen* på jämställdhet: "Vi har kommit långt i vår syn på människors värde, barns rättigheter, jämställdhet och ungdomars frihet att välja sina egna livsvägar osv." (ibid., s.210).

Det är alltså en "strävan", ett mångårigt "arbete" och en "syn" på jämställdhet som kommit långt som benämns i relation till Sverige som land och till "vi". Även om "vi" och Sverige inte explicit framställs som ett helt jämställt samhälle så ska "vi" inte avstå från att försöka påverka gällande jämställdhet:

I Sverige har vi utvecklat en kultur som innefattar att individer kan välja att leva på olika sätt. Detta är vi stolta över. Det innebär emellertid inte att vi ska avstå från att *försöka påverka* individer t.ex. vad gäller synen på barns rättigheter, *jämställdhet* och liknande. (SOU 2008:58, s.64, min kursivering)

Det skulle kunna tolkas utifrån vad bl.a. Wellros (2000) har skrivit om. Hon menar att en risk med kurser som ska vara samhällsorienterande är att de blir en "kurs" i det som ett land

önskar att den hade uppnått. Hon menar att det måste finnas en medvetenhet om risken för idealisering, annars kan det som är ett "ideal" bli förmedlat som en "verklighet" i den här typen av kurser. I SOU 2008:58 står att är jämställdhet något som "vi" ska försöka påverka "individer" gällande, och eftersom utredningen rör etableringsinsatser för nyanlända så bör dessa "individer" rimligtvis vara de tilltänkta deltagarna i etableringsinsatserna.

För komplext för samhällsorientering?

SOU 2010:16 förhåller sig något skeptisk till hur mycket samhällsorienteringen kan åstadkomma. Stycket nedan börjar med att "frågor om invandrade personers normer och värderingar" kopplas samman med våld och övergrepp, därefter skriver utredaren att vad som kan åstadkommas med information/utbildning inte alltid kan motsvara de förväntningar som finns:

Frågor om invandrade personers normer och värderingar har uppmärksammats i samhällsdebatten de senaste åren i samband med våld och övergrepp som av vissa rättfärdigats genom hänvisning till kulturella normer. Förväntningarna på vad samhällsorientering kan åstadkomma är stora och motsvaras inte alltid av vad som är möjligt ens med den bästa information eller utbildning. *Dels är bakgrunden till familje- och samhällsproblem så komplex att de måste lösas genom olika insatser på lång sikt, dels vet vi att information sällan når så djupt som till värderingar och handling.* Både information och innehållet i en utbildning består av erbjudanden och möjligheter. I vilken utsträckning den som erbjuds information förmår och vill ta till sig innehållet beror ytterst alltid på den enskilda individen. Det går att ha viss kontroll över vad som erbjuds, men aldrig över vad som i slutändan tas emot och hur individen handlar utifrån detta. (SOU 2010:16, s.63, min kursivering)

Att utredaren i samma stycke knyter samman "våld och övergrepp" med förväntningar på samhällsorientering och komplexiteten i "familje- och samhällsproblem" gör att man som läsare drar slutsatsen att utredaren kan ha i åtanke de "förväntningar" på samhällsorientering som finns i bl.a. direktivet 2009:101. "Invandrade personers normer och värderingar" kopplas i texten samman med "våld och övergrepp", vilket leder till att en form av reducering av möjligheter sker. Den problemframställning som framträder i texten har ägnats uppmärksamhet åt inom forskning, och vissa forskare menar att "kultur" har blivit den enda förklaringsvariabeln för komplexa problem som kan bero på andra viktiga förhållanden så som klass eller kön (Wikström 2009, s.100). Reduceringen av möjligheter sker alltså i problemframställningen när "frågor om invandrade personers normer och värderingar" kopplas samman med "våld och övergrepp". Även om utredaren förhåller sig kritisk till att kunna åstadkomma något gällande individernas värderingar så reduceras ändå problemet ("våld och övergrepp") inledningsvis till att bero på gruppens "normer" och "värderingar".

Teoretisk reflektion och sammanfattning

Ett uttalat mål från regeringens sida var att reflektion och kunskapsinhämtning om "vad det innebär att leva i det svenska samhället, jämställdhet och respekt för ungdomars integritet" skulle ingå i samhällsorienteringen. Hur framställs problemet gällande dessa områden i utredningarna, vilka antaganden vilar det på och vad får det för effekter?

I SOU 2008:58 knyts förekomsten av "svåra slitningar" och "uppror" i familjer till både fädernas arbetslöshet och till "dåliga kunskaper om hur det fungerar i Sverige". Slitningar och

uppror härleds till fadern och hans förlorade auktoritet inom familjen. Det visar, menar utredaren, att det finns ett behov av information om det svenska samhället för att förhindra att dessa slitningar och uppror uppstår. Trots att det huvudsakliga *problemet* tycks vara avsaknad av förankring i arbetsliv, föreslås ”samhällskunskap” som lösning. En effekt av problemframställningen är att fäderna hamnar i fokus i högre grad än mödrarna. Detta kan utifrån postkolonial teoribildning tolkas som en återkommande föreställning om företrädesvis fäder med migrantbakgrund som patriarkala och förtryckande (Wikström 2011, s.175). Att våld överhuvudtaget påtalas i utredningar om etableringsinsatser kan också diskuteras utifrån begreppet ”kulturalisering”. Begreppet kan tillämpas för att problematisera hur våld inom familjer med migrantbakgrund tenderar att oftare ses som kulturburna och att andra förklaringsvariabler som t.ex. socioekonomisk utsatthet enbart används när det handlar om dysfunktionalitet i ”svenska” familjer (Wikström 2009, s.100, Wikström 2011, s.192).

Det står i SOU 2008:58 att ”Barnen vill ofta få den frihet som de uppfattar att svenska barn har”. Ordet ”frihet” knyts alltså till ”svensk” eller mer exakt ”svenska barn”. Laclau och Mouffe anser att det är i det ögonblick som någon talar till eller om en grupp som denna grupp konstitueras (Winther Jørgensen & Phillips 2000, s.53). De anser liksom Bacchi att den gruppindelning som skapas får avgörande konsekvenser för människors handlingar eftersom det med en gruppindelning följer en viss samhällssyn (ibid.). Gruppbildning sker när olikheter *inom* en grupp reduceras, vilket här görs både avseende de ”svenska barnen” och de potentiella deltagarnas barn.

Jämställdhet framställs inte som någon uppnådd verklighet i Sverige, men ändå så blir den i SOU 2008:58 något ”vi” inte ska försöka avstå att påverka ”individer” gällande. Utifrån Wellros (2000) forskning kan detta ses som en potentiell av risk med kurser som t.ex. samhällsorientering. Hon menar att skillnader kan bli framställda som större än vad de egentligen är när ett samhälles värderingsmässiga ”ideal” jämförs med t.ex. andra samhällens ”verklighet”. Även Carrera (2006) påtalar den risken och han skriver att det kan skapas utrymme för en mytologiserad och stereotypiserad bild av ett samhälles ”vi” när samhällets normer och värderingar ska definieras och förmedlas till nyanlända immigranter.

Utredaren ifrågasätter i SOU 2010:16 vad samhällsorientering kan åstadkomma. Att information och utbildning ska kunna förändra människors ”värderingar” bemöts med skepsis. Värderingar är en central term i SOU 2010:16 och ”invandrade personers normer och värderingar” kopplas i utredningen till ”våld och övergrepp”. Kategorin ”invandrade personers” värderingar och kategorin ”svenskars” värderingar separeras i samma utredning från varandra. ”Svenskars” värderingar knyts inte heller till någon form av *handling* utan definieras istället som bl.a. ”har en starkare demokratisk övertygelse och de är mer positiva till jämställdhet” (SOU 2010:16, s.62). Dessa två olika beskrivningar av värderingar kan med en postkolonial ansats förstås som en historiskt återkommande konstruktion; av den ”ociviliserade” respektive den ”civiliserade”, *handling* respektive *tanke*. Det är en genomgående tanke i den postkoloniala teoribildningen att det moderna västerlandets identitet har byggts runt en distinktion mellan civiliserade européer och ”de Andra” som utanförstående européernas utvecklingsprocess (Eriksson, Eriksson Baaz & Thörn 2011, s.29).

5.4. Integration och ansvarsfördelning

Jag kommer i det här avsnittet att undersöka hur ”problemet” framställs avseende integration och vem/vad som tillskrivs ansvar för integrationen.

Utredaren skriver i SOU 2008:58 att det ställs högre krav på introduktionsinsatsernas kvalitet i dagsläget jämfört med tidigare, eftersom de nyanlända i högre grad kommer från länder med ”allt mer främmande kulturer” (ibid. s. 61). Att ta till sig nya tankar och levnadsvanor menar utredaren kan vara enklare eller svårare för olika individer: ”Självklart är det svårare ju större kulturskillnaderna och levnadsmönstren är” (ibid., s. 209). Vad som *är* skillnaderna i kulturer definieras dock inte när utredaren skriver att det ställs högre krav på introduktionsinsatsernas kvalitet i dagsläget jämfört med tidigare. Jag har försökt hitta i utredningarna vad som knyts till *kultur* avseende de tilltänkta deltagarna i samhällsorientering utöver den form av breda uttryck som står ovan: ”allt mer främmande kulturer” och ”ju större kulturskillnaderna är”.

Begreppet ”integration” brukar enligt Westin m.fl. (1999) vara en beskrivning av ett tillstånd eller en process där delaktighet i samhället råder för kulturella och etniska minoriteter och grupperna samtidigt har kunnat ”behålla” sin kulturella särprägel. Det kan jämföras med definitionen av begreppet ”assimilation” som åsyftar en envägsprocess där immigrantgrupper ”överger” sin kulturella särprägel och tillförskansar sig mottagarsamhällets ”kultur” (ibid.). I SOU 2008:58 står det att modern teknik underlättar integrationen för ”den som vill integreras” (ibid., s.74). Det tycks alltså finnas en idé om att individens ovilja respektive vilja har betydelse för integrationen. Utifrån t.ex. Soininens (1999) forskning går det att ställa sig kritisk till en sådan problemframställning då den placerar individen i centrum på ett sätt som ger en bild av att det går att *välja* att bli integrerad i ett samhälle samt att välja att inte bli det.

Ansvarsfördelning

I SOU 2008:58 beskrivs vad som är ”samhällets uppdrag” i förhållande till nyanlända:

Samhällets uppdrag i förhållande till de nyanlända är att de ska förstå och acceptera vissa saker, kunna ta tillvara sina rättigheter och fullfölja sina skyldigheter samt inte begå lagbrott. (SOU 2008:58, s.211)

Trots att det står ”samhällets uppdrag” är det egentligen enbart den ”nyanländes” *agerande* som beskrivs: att tillvarata, att förstå, att acceptera, att fullfölja o.s.v. Vad som egentligen är samhällets uppdrag framgår inte i meningsuppbyggnaden: ”Samhällets uppdrag i förhållande till de nyanlända är att de ska förstå och acceptera vissa saker (...)”. Det är de nyanlända, inte samhället, som tillskrivs handlingsutrymme och ansvar.

Carrera (2006) pekar på det ovanstående i sin forskning om synen på integration i europeiska länder. Att EU har en grundprincip som säger att integration handlar om mottagarsamhällets anpassningsförmåga menar Carrera har förbisett och allt högre fokus läggs på immigrantens anpassningsförmåga. Den effekt som skapas i det här fallet, att ansvar och handlingsutrymme åläggs den nyanlände, kan också tolkas med hjälp av Bacchi (2009, s.17) som menar att problemframställningar oftast innehåller föreställningar om att en sida är ansvarig för ett problem. Hon menar att problemframställningar konstituerar politiska subjekt av vissa slag: där vissa frikänns från ansvar och andra beläggs med ansvar för problemet (ibid.). Samhällets ”ansvar” eller ”uppdrag” omnämns i SOU 2008:58, men samhället tillskrivs ingen egentlig agens, vilket däremot gruppen ”nyanlända” gör.

Kulturskillnader

Följande stycke i SOU 2008:58 tar upp risken med att kulturskillnader kan skärpas p.g.a. ”okunskap” och beskriver två kulturella uttryck, vilket är TV och böcker:

Integrationsmålet är inte nått genom en anställning. En anställning är nödvändig för integration, men därutöver finns många behov. Vi har bostadsområden där det bor nästan bara invandrare. Det sociala umgänget blir endast med utlandsfödda, *kulturskillnader* kan t.o.m. skärpas på grund av okunskap. Olika värdesystem kommer i konflikt. Modern teknik gör det lättare att informera, att sprida kunskap om utveckling och att kommunicera. Det underlättar integration för den som vill integreras. Men den gör det också lättare för individen att leva i sin egen kultur och vägra ta till sig det nya hemlandets levnadsmönster. Man kan välja att bara se på *hemlandets TV* och läsa *böcker från hemlandet*. Kommunen har en stor och viktig uppgift i att försöka bryta upp utanförskapet. (SOU 2008:58, s.74, min kursivering)

Att läsa böcker och se på TV från hemlandet blir alltså de enda tydligt definierade uttrycken i ovanstående stycke som handlar om integration och kulturskillnader. Är det kultur i form av TV och litteratur som hon menar kan leda till ”utanförskap” som kommunen ska försöka bryta upp? I följande stycke härleds ”kulturkrockar” till jämställdhet, barns rättigheter m.m.:

Sverige har vi utvecklat en kultur som innefattar att individer kan välja att leva på olika sätt. Detta är vi stolta över. Det innebär emellertid inte att vi ska avstå från att försöka påverka individer t.ex. vad gäller synen på barns rättigheter, jämställdhet och liknande. Rätten för ungdomar att välja sin egen livsväg måste vi skydda. Att respektera människors olikheter är självklart. *Här kan det uppstå stora kulturkrockar*. I introduktionsarbetet måste kulturfrågor hanteras, såväl inom organisationen som innehållet i vad gäller t.ex. samhällskunskapen. (SOU 2008:58, s.64, min kursivering)

Utredaren skriver att det ”här” kan uppstå ”stora kulturkrockar”. Det är inte tydligt om utredaren syftar på allt det som står upprädat om den ”kultur” som ”vi” har utvecklat i Sverige, eller om det åsyftar enbart det som står framför: ”att respektera människors olikheter”. Det står att dessa ”kulturfrågor” måste hanteras i introduktionsarbetet. I detta stycke tycks alltså ”kultur” vara något helt annat än böcker och TV, och det definieras inte tydligt *vad* det egentligen är som skapar en ”kulturkrock”.

Att det finns en otydlighet gällande vad som egentligen kan leda till ”kulturkrock” skulle kunna tolkas som att det bygger på en generaliserande föreställning om kulturell olikhet och kulturellt avstånd. Bland andra de los Reyes och Molina (2002) har skrivit om en diskurs som de menar råder i Sverige där geografiskt avstånd på ett generaliserande sätt kopplas till ”kulturellt” avstånd. Med en postkolonial ansats bör det som definieras som olikhet och kulturellt annorlunda (i det här fallet odefinierat) med människor från andra kontinenter inte ses som ”reella” skillnader (Lundahl 2002). ”Kulturellt avstånd” bör då inte ses som en direkt *konsekvens* av geografiskt avstånd (ibid).

Nya maträtter och dans

I följande stycke knyts integration, eller ”integrationsarbete”, till maträtter och dans. Det benämns här som ”livets nöjen” och utredaren säger man kan välja att ta eller förkasta eftersom det finns ”betydligt svårare frågor att fundera över när det gäller integrationsarbete”:

Integrationsarbete är ett arbete där man ger och tar. Att *prova nya maträtter och dansa nya danser* hör till livets nöjen. Man kan välja att ta eller förkasta. Men det finns betydligt svårare frågor att fundera över när det gäller integrationsarbete. (SOU 2008:58, s.63, min kursivering)

Detta skulle kunna ses som en liknande referens som den som gjordes tidigare till att ”vägra ta till sig” och ”leva i sin egen kultur”, då utredaren nämnde TV och böcker från ”hemlandet”, men i det här fallet tycks betydelsen av den typen av kulturella uttryck tonas ned. Man kan ”ta eller förkasta”. Att titta på TV och läsa böcker från hemlandet omnämndes däremot i samband med att utredaren skrev om en ”vägran” att ta till sig det nya landets levnadsmönster. I ovanstående stycke beskrivs också integrationsarbete som ett arbete där man ”ger och tar”, en form av ömsesidighet betonas alltså. När ömsesidigheten förs in i sammanhanget så nedtonas också betydelsen av att ta till sig det ”nya”, man kan välja att ta eller förkasta det.

Den frivillighet som påtalas, att kunna ta eller förkasta, tycks därmed bara finnas när det *ömsesidiga* ”integrationsarbetet” beskrivs. Å ena sidan trivialiseras ”integrationsarbete” i form av maträtter och dans genom att kallas för ”livets nöjen” och å andra sidan blir TV och böcker från hemlandet något relevant att påtala i relation till ”utanförskap”. Utredaren antyder å ena sidan att hon har den synen på ”integration” som är vanlig inom samhällsvetenskapen: att integration kan uppnås *utan* att människor förändrar sin privata kulturella sfär. Hon skriver att man kan ”välja att ta eller förkasta” nya maträtter och dans. Men ”hemlandets TV och böcker” omnämndes i anslutning till att ”vägra ta till sig det nya landets levnadsmönster”. Då framstår inte valet som lika fritt.

Vilja och ovilja

Att tala om att människor kan *vilja* respektive *inte vilja* integreras skulle kunna ses som en integrationsuppfattning i likhet med den som Carrera (2006) skriver om: att integration främst har att göra med vad individen gör respektive inte gör. Soironen (1999) skriver att det har skett en ideologisk förändring i samhället som gör det möjligt att säga att individen t.ex. kan välja och välja bort en kultur, att identiteten är en form av livsprojekt.

Modern teknik gör det lättare att informera, att sprida kunskap om utveckling och att kommunicera. Det underlättar integration för *den som vill* integreras. Men den gör det också lättare för individen att leva i sin egen kultur och *vägra ta till sig* det nya hemlandets levnadsmönster. Man kan välja att bara se på hemlandets TV och läsa böcker från hemlandet. Kommunen har en stor och viktig uppgift i att försöka bryta upp utanförskapet. (SOU 2008:58 s. 74, min kursivering)

Utöver ”den som vill” beskrivs i stycket ovan också den individen som ”vägrar” ta till sig det nya hemlands levnadsmönster. En ”vägran” förefaller vara ett starkt ställningstagande emot det ”nya landets levnadsmönster”. ”Integration” brukar vara benämningen på en motsatt strategi till assimilation, och för att integration ska vara uppnått behöver individen inte överge sin ”kulturella särprägel” (Westin et al. 1999). Ändå tycks utredaren ta i beaktande individens ”levnadsmönster” i samband med att hon talar om ”vilja” eller ”ovilja” till integration.

Teoretisk reflektion och sammanfattning

Bacchi (2009, s.17) skriver att ett sätt att arbeta med politiska texter är genom att blottlägga hur ansvar fördelas och diskutera vilken effekt ansvarsfördelningen får. ”Samhället” beskrivs ha ett ”uppdrag” i förhållande till de nyanlända i SOU 2008:58. Men agensen tillskrivs inte samhället, utan de nyanlända. Den nyanlände behöver *acceptera, förstå, fullfölja, tillvarata*

m.m. Detta kan förstås i relation till Bacchis teori om ansvarsfördelning där det enligt henne är centralt i politiska texter att ansvar för ett ”problem” tillskrivs en sida. Explicit omnämns ”samhällets ansvar” men implicit är det de nyanlända som tillskrivs ett handlingsutrymme. Ansvaret förläggs därmed hos ”de nyanlända” och ”problemet” gällande integration framställs handla om individens *ovilja* eller *vägran* att ta till sig nya levnadsmönster.

Till grund för dessa problemframställningar finns ett antagande om att invandrare i dagsläget kommer från ”främmande kulturer” i högre grad än tidigare. Att kunna ta till sig nya tankar och levnadsvanor antas också vara ”självlart” svårare desto större ”kulturskillnaderna” och ”levnadsmönstren” är. De los Reyes och Molina (2002) menar att det i Sverige råder en diskurs om immigranter från utomeuropeiska länder som i hög grad bygger på en rumslig förståelse av begreppet ”kultur”; där det ökade geografiska avståndet mellan ursprungsländerna ses som sammankopplat med att det ”kulturella avståndet” mellan dessa ”två grupper” har ökat. Vidare anser Baumann (2015) att det är problematiskt när ”kultur” beskrivs som något objektligt och något som kan *förutse* handlingar eller konsekvenser, på det sättet som det exempelvis beskrivs i SOU 2008:58 när det sägs att det ”självlart” är svårare att ta till sig nya tankar och levnadsvanor ju större kulturskillnaderna är (ibid., s.209).

Å ena sidan trivialiseras betydelsen av ”integrationsarbete” i SOU 2008:58 och kallas för ”livets nöjen” och å andra sidan knyts det till ”kulturkrockar” gällande bl.a. ”respekten för människors olikheter”. När ömsesidigheten framträder, att det handlar om att *ge och ta*, så nedtonas betydelsen av nya maträtter och ny dans men däremot så omtalas TV och böcker från hemlandet som en form av riskfaktor för ”utanförskap”. Wickström (2013) har skrivit om att det i den svenska offentliga debatten har blivit oacceptabelt att uttala ”assimilation” som politisk idé, vilket enligt honom inte behöver tolkas som att assimilationsidéer aldrig förekommer. Trots att ”integration” är det ord som genomgående används så förefaller det inte vara lika oproblematiskt med ”hemlandets TV och böcker” som det är med nya maträtter och dans. Friheten att välja tycks endast gälla den ena sidan eftersom denna trivialisering och *valmöjligheten* endast framkom i det fallet då utredaren betonade ett ömsesidigt utbyte; ett arbete där man ”ger och tar”.

5.5. Tillämpning av utredningarna och boken *Om Sverige*

År 2010 infördes lagen om etableringsinsatser för vissa nyanlända invandrare (SFS 2010:197). Enligt lagen ska minst 60 timmar samhällsorientering vara en av de insatser som ingår i en etableringsplan (ibid.). I förordningen om samhällsorientering för vissa nyanlända invandrare står det bl.a. att tyngdpunkten i samhällsorienteringen ska ligga på ”den praktiska aspekten av att leva i Sverige” (SFS 2010:1138).

Boken *Om Sverige* är skriven av Göteborgs stad och Länsstyrelsen i Västra Götaland (2015). Den version som jag har använt mig av för uppsatsen är skriven på svenska och boken finns översatt till ett flertal olika språk. På baksidan av boken står:

Den här boken är skriven till dig som är ny i Sverige. Boken handlar om det svenska samhället. Här hittar du information om till exempel myndigheter i Sverige, lagar och regler, arbete och utbildning, hälsa och sjukvård och barn- och familjefrågor. (Göteborgs stad och Länsstyrelsen i Västra Götaland 2015)

Utifrån resultaten i analysen av utredningarna undersöker jag huruvida de kategorier som har framträtt i utredningarna och deras innehåll förekommer i boken *Om Sverige* gällande samma områden.

Kultur och värderingar

Under rubriken ”Vad är integration?” finns en bild med bildtexten: ”Alla människor som är en del av samhället har rätt att behålla sin kultur och sitt sätt att vara. I det svenska samhället ska alla människor ha rätt att vara olika” (Göteborgs stad och Länsstyrelsen i Västra Götaland 2015, s.11).

Foto: Colourbox

Alla människor som är en del av samhället har rätt att behålla sin kultur och sitt sätt att vara. I det svenska samhället ska alla människor ha rätt att vara olika.

Här omnämns alltså ”kultur” i relation till frågan om vad integration är. Det står att alla människor har rätt att ”behålla sin kultur och sitt sätt att vara”. Detta kan ses som uttryck för det som brukar sägas vara ett traditionellt förhållningssätt i svensk integrationspolitik, det mångkulturalistiska (Borevi 2013). Med ett mångkulturalistiskt förhållningssätt understryks att människor ska få behålla sin kultur i det nya landet. Vidare knyts i citatet ”svenska samhället” till ”rätt att vara olika” samt ”rätt att behålla sin kultur och sitt sätt att vara”. Liksom i SOU 2008:58 tas alltså *acceptans för olikheter* upp som något centralt, men i det här

fallet inte som något som kan leda till ”stora kulturkrockar” (ibid. s. 210), utan snarare som något som bekräftar att människor har rätt att *behålla* sin kultur och sitt sätt att vara.

En annan rubrik i boken är ”Finns det något typiskt svenskt?”. Under rubriken står bl.a. att: ”Kulturer förändras över tid och präglas av många fenomen i samhället”:

Vad som definierar svensk kultur och vad som är typiskt svenskt är svårt att säga. Alla grupper i världen bär på kulturella värderingar som ger dem en samhörighet. Vissa egenskaper kan delas av flera kulturer och behöver inte delas av alla inom gruppen. Vad som anses vara typiskt svenskt för en person behöver därför inte delas av andra. (...) *Kulturer förändras över tid och påverkas av olika faktorer runt om i samhället.* Den svenska kulturen har präglats och präglas av många fenomen i samhället. Exempel på faktorer som har påverkat den kulturen i Sverige är industrialiseringen, välfärdens framväxt, sekulariseringen och individualiseringen. Dessa och flera andra faktorer har påverkat sättet att förhålla sig till omvärlden, hur personer umgås och tolkar samhället. (Göteborgs stad och Länsstyrelsen i Västra Götaland 2015, s.23, min kursivering)

Synen på kultur som något som ”förändras över tid” är ett sätt att se på kultur som frammanar en mindre objektliknande bild av kultur än vad den essentialistiska kulturuppfattningen gör. Teoretiskt kan det sättet att se på kultur sägas vara ett socialkonstruktivistiskt synsätt, som bygger på en tanke om att människor inte föds med en kultur som består för resten av livet utan att den konstrueras socialt och förändras på grund av influenser utifrån (Wikström 2011, s.34). Om kulturer ses som föränderliga så blir det svårare att som i SOU 2008:58 se framför sig att de ”krockar” med varandra. Författarna skriver förvisso även att alla människor har rätt att ”behålla” sin kultur, vilket implicerar en syn på kultur som något som kan behållas och bestå i samma form över tid om man ”väljer” att behålla den. Tankegången inom den mångkulturalistiska politiska strategin som understryker att människor ska få ”behålla” sin kultur och få sin kultur *erkänd* i det nya landet, kan delvis sägas vara präglad av en essentialistisk kulturuppfattning.

En av de kategorier som var central i SOU 2008:58; ”den svenska kulturen”, går att hitta i citatet ovan. Att kategorin uttalas grundar sig på ett antagande om att det finns *en* nationell kultur, och därför kan *en* nation påstås ha en *gemensam* kultur. Idén om nationella kulturer har problematiserats och vissa forskare kallar det en modern konstruktion. I jordbrukssamhället exempelvis var det individens plats i hierarkin som avgjorde vilken ”kulturtillhörighet” denne ansågs ha, men sedan industrialiseringen har idén om en gemensam nationell kultur blivit dominerande (Guild 2005). Det står exempelvis inte ”*kulturerna* i Sverige”, utan det står: ”*kulturen* i Sverige” (Göteborgs stad och Länsstyrelsen i Västra Götaland 2015, s.23, min kursivering).

Vidare problematiseras vad som egentligen är ”typiskt svenskt” och författarna säger att det är svårt att säga vad som egentligen är ”svensk kultur”. De definierar trots det fenomen som de menar har påverkat den ”svenska kulturen”, så som sekularisering och individualisering. Wellros (2000) som har arbetat med en kurs i så kallad ”kulturkunskap” skriver att hon har uppmärksammat att en fruktbar diskussion om kultur med kursdeltagare har varit att diskutera kultur utifrån mindre gruppstillhörigheter, d.v.s. utifrån en utgångspunkt om att exempelvis värderingar och ”kulturer” är heterogena även *inom* en nation.

Även om Göteborgs stad och Länsstyrelsen i Västra Götaland (2015, s.23) förhåller sig problematiserande till vad som egentligen är ”svensk kultur” och ”typiskt svenskt” så kan

man utifrån diskursteorin ändå säga att det sker en gruppbildning när ”den svenska kulturen” görs till en kategori på det här sättet. En grupp bildas, på bekostnad av andra sätt att bilda grupper (Winther Jørgensen & Phillips 2000, s.52). När andra sätt att bilda grupper utesluts kan kanske också den möjlighet som Wellros (2000) menade ledde till fruktbara diskussioner i hennes kurser uteslutas.

Integration

Ett påstående om ”integration” följer under rubriken ”Vad är integration?”. Påståendet lyder: ”Integration handlar om att känna tillhörighet i samhället. Det betyder att alla ska känna sig som en del av det svenska samhället.” (Göteborgs stad och Länsstyrelsen i Västra Götaland 2015, s.11).

Utifrån den definitionen av integration: att ”känna tillhörighet i samhället och som en del av svenska samhället”, blir resonemanget i SOU 2008:58 (s.74) om bl.a. individer som ”vill” respektive ”inte vill” integreras svår att förstå. Sättet att förstå begreppet integration tycks därmed vara annorlunda, och relateras istället till en känsla. På samma sida i *Om Sverige* står även detta:

Integration handlar om att olika grupper i samhället möts och har ett utbyte med varandra. I Sverige kan det innebära att invandrare lär sig svenska, arbetar och lever som andra svenskar och samtidigt har kvar sitt modersmål och banden till sin gamla kultur. (Göteborgs stad och Länsstyrelsen i Västra Götaland 2015, s.11)

Här beskrivs integration som olika slags handlingar; som skulle kunna ses som både individ- och grupprelaterade: ”Integration handlar om att olika grupper *möts* och *har ett utbyte* med varandra”, om att ”invandrare” *lär sig* svenska, *arbetar* och *lever* som andra ”svenskar” samt har kvar sitt modersmål och banden till sin gamla kultur. Det är handlingsorienterade beskrivningar, och de förläggs alltså på *individ-* och *grupp* nivå.

Det råder ingen tvekan om att ”integration” är ett begrepp som används och har använts på många olika sätt (Westin et al. 1999). I boken ”om Sverige” relateras begreppet både till en *känsla* samt till *handlingar* på både grupp- och individnivå. Här påtalas också en ömsesidighet. Den ömsesidighet som påtalas; ”att grupper i samhället möts och har ett utbyte med varandra”, återspeglar sig dock inte i vad som följer efteråt: ”att invandrare lär sig svenska, arbetar och lever som andra svenskar (...)”. Återigen tillskrivs agensen den nyanlände, det är i första hand hen som beskrivs vara *ansvarig* för ”integrationen”.

Synen på integration som något som är beroende av vad människor gör på grupp- och individnivå finns alltså i *Om Sverige*, integration framstår som olika slags handlingar. Detta sätt att tala om integration gör också ”vilja” respektive ”ovilja” möjligt att uttala. Integration beskrivs i boken både som något som kan ge människor en *känsla* (vilket antyder att det är en form av ”tillstånd”), men också som något som individer och grupper *gör* (vilket gör det möjligt att vilja eller inte vilja). Denna handlingsorienterade tolkning av begreppet integration kan ses som en ”modern” tolkning. Carrera (2006) har exempelvis skrivit om en pågående ansvarsförflyttning där det allt mer blir en uppgift för individen att ”integreras”, istället för att samhället ska ses som den som kan ”skapa” integration.

Nationell tillhörighet

I SOU 2008:58 fann jag ett motsatsförhållande mellan kategorierna ”svenskar” och ”landsmän”. Detta menade jag var en form av reducering av möjligheter, det reducerade möjligheten att vara ”landsman” och ”svensk”. Det stod att deltagare kan söka sig till ”landsmän” för att få information om ”svenskars” attityder. Detta tycktes vara två separata kategorier trots att Sverige flera gånger omnämndes som det ”det nya hemlandet”.

Även i SOU 2010:16 menade jag att den förelåg en potentiell liknande effekt när ett textstycke om ”svenskars” värderingar följdes av ett stycke om ”invandrade personers” värderingar och normer. Möjligheten för individen att kunna interPELLERAS till *både* subjektspositionen ”invandrad person” och ”svensk” menade jag kunde begränsas på grund av detta motsatsförhållande.

Ett textstycke på sid. 11 i boken ”om Sverige” innehåller bl.a. meningen:

I Sverige kan det innebära att *invandrare* lär sig svenska, arbetar och lever som *andra svenskar* och samtidigt har kvar sitt modersmål och banden till sin gamla kultur. (Göteborgs stad och Länsstyrelsen i Västra Götaland 2015, s.11, min kursivering)

Här definieras vad integration är och det står att ”invandrare (...) arbetar och lever som *andra svenskar*”. Här möjliggörs för ”invandrare” att vara ”svenskar”, vilket därmed skiljer sig från hur det har framställts i utredningarna.

Jag vill dock återkomma till resonemanget som jag tidigare förde angående vad jag kallade för en ”villkorad invitation” till nationell tillhörighet. Som jag då skrev så omnämndes Sverige som ”det nya hemlandet” när *krav* och *förväntningar* påtalades och i samband med att utredaren skrev om att ”vägra” ta till sig ett nytt levnadsmönster. Att författarna till boken *Om Sverige* skriver att ”integration” bl.a. handlar om att ”invandrare (...) lever som andra svenskar” skulle kunna ses som en liknande form av ”villkorad invitation”: här blir det i texten möjligt att inta positionen som både ”invandrare” och ”svensk”, men då under förutsättningen att man faktiskt *lever som* ”svenskar”.

Sverige omnämns inte som ”hemland” i boken *Om Sverige*, där används det istället som benämning på människornas ursprungsland. Den formen av ”villkorad invitation” som gick ut på att kalla Sverige för det ”nya hemlandet” i relation till krav och skyldigheter återspeglas alltså inte.

Jämställdhet

Innebörden av termen jämställdhet definieras i boken under rubriken ”Jämställdhet på arbetsmarknaden”. Det står att: ”Jämställdhet innebär att män och kvinnor har samma rättigheter, skyldigheter och möjligheter inom alla viktiga områden i livet.” (Göteborgs stad och Länsstyrelsen i Västra Götaland 2015, s.75). Det är en definition av ”jämställdhet” i sig, inte direkt relaterat till Sverige. Integrationsministern skrev i sin debattartikel att alla som bor i Sverige måste vara medvetna om bl.a. ”jämställdheten” (SvD 2009), vilket skulle kunna vara en möjlig anledning till varför detta definieras i boken *Om Sverige*.

Under rubriken ”Jämställdhet på arbetet och i skolan” står följande:

I Sverige är det många kvinnor som arbetar jämfört med andra länder. Ungefär 80 procent av alla kvinnor mellan 20 och 64 år arbetar. Men på arbetet är det inte jämställt. Kvinnor brukar få lägre löner än män. Fler män än kvinnor är chefer och fler män än kvinnor startar egna företag. (Göteborgs stad och Länsstyrelsen i Västra Götaland 2015, s.117)

Det står att cirka 80 procent av alla kvinnor mellan 20-64 år arbetar, att det inte är jämställt på arbetet, att kvinnor har *lägre* lön, att *färre* chefer är kvinnor samt att *fler* män startar egna företag. Jämställdhet relateras alltså till fakta och statistiska uppgifter som visar på en icke jämställd situation mellan män och kvinnor.

Under rubriken ”Kön och jämställdhet” står följande:

Tidigare skötes mycket av arbetet i hemmet av kvinnan. Arbeta i hemmet betyder till exempel att ta hand om barn, tvätta städa och diska. I dag är arbetet i hemmet mer jämställt, men kvinnor arbetar fortfarande mer i hemmet än män. Kvinnor arbetar ungefär 26 timmar i veckan i hemmet. Män arbetar ungefär 21 timmar i hemmet. (Göteborgs stad och Länsstyrelsen i Västra Götaland 2015, s.116)

Här presenteras också faktauppgifter och uppgifterna som presenteras talar emot att det skulle råda en jämställd situation i hemmet. Trots att jämställdheten i Sverige inte verkar vara till fullo fungerande enligt boken *Om Sverige* så görs det till ett tema i boken. Statistik och fakta läggs fram på hur situationen ser ut avseende jämställdheten i Sverige.

Uppgifterna är av annan karaktär i *Om Sverige* (Göteborgs stad och Länsstyrelsen i Västra Götaland 2015) i jämförelse med i SOU 2010:16 där det om ”värderingar” står bl.a. att ”svenskarna” är ”mer positiva till jämställdhet”. Författarna till boken ”om Sverige” talar inte om kategorin ”svenskars” *uppfattning* om jämställdhet, de presenterar istället fakta och statistik. De beskriver även vilka *mål* svenska regeringen har för jämställdheten ska öka:

Regeringen jobbar för en bättre jämställdhet inom flera områden. Till exempel är målet att kvinnor och män inte ska välja yrken utifrån sitt kön utan utifrån lämplighet, kompetens och intresse. (Göteborgs stad och Länsstyrelsen i Västra Götaland 2015, s.75)

Ovanstående liknar vad som stod i SOU 2008:58 om att det finns en *strävan* efter jämställdhet i Sverige, samt att det har funnits ett mångårigt *arbete* för att jämställdheten ska öka. Det framstod alltså inte som att jämställdheten var en uppnådd realitet, men ändå fanns i samma utredning en tanke om att ”vi” ska påverka andra i synen på ”jämställdhet”.

Wellros (2000) skriver om risken för idealisering i beskrivningen det egna landets ”kultur” i kurser som exempelvis samhällsorientering. Hon menar att det finns en risk i samtal om kulturskillnader att den egna ”kulturens” ideal jämförs med andra ”kulturers” verklighet, och att då klyftorna framstår som större än vad de egentligen är. I boken *Om Sverige* hålls *fakta* om ”verkligheten” gällande jämställdhet isär från *idealen* om jämställdhet, och därmed kan de sägas undvika det som Wellros (ibid.) beskriver.

Att jämställdhet överhuvudtaget görs till ett tema i samhällsorienteringen kan dock problematiseras och ses som ett historiskt återkommande förhållningssätt gentemot människor från andra länder än ”Västerlandet” (jfr Wikström 2011). Att orienteras in i svenska samhället blir då implicit att orienteras in i jämställdhet, utifrån en bild av Västerlandet (och svenskheten)

som ”ägare” av jämställdheten, och av icke-svenskhet som dess motsats. Det är kanske också utifrån en sådan uppfattning som det blir möjligt att ge en så pass allmän ”förklaring” av vad jämställdhet är, så som det görs i citatet ovan. Å andra sidan definieras också ”integration” och många andra termer i boken *Om Sverige*, den framstår på många sätt som en bok om mycket annat än enbart Sverige.

Ungdomar, barn och familjer

Könstillhörighet gjordes relevant i SOU 2008:58 när det handlade om fäder i relation till slitningar och uppror inom familjer. Detta relaterade jag till bl.a. Wikström (2011) som har skrivit att det ofta görs slentrianmässiga kategoriseringar av fäder från andra länder som patriarkala och förtryckande. Jag har därför undersökt huruvida en sådan framställning går att hitta i boken ”om Sverige”.

Ett kapitel i boken heter ”Att bilda familj och leva med barn i Sverige”. I det kapitlet finns ett avsnitt som heter ”Att vara förälder i ett nytt land” där ungdomars frigörelse från föräldrar beskrivs:

I tonåren börjar ungdomar frigöra sig från sina föräldrar. De vill börja klara sig själva och förbereder sig för vuxenlivet. Föräldrarna har ansvar för att stötta sina barn på deras resa in i vuxenvärlden. Det är viktigt att hitta en balans för att kunna sätta gränser för barnet. Samtidigt måste barnet kunna utvecklas i det nya landet. (Göteborgs stad och Länsstyrelsen i Västra Götaland 2015, s.135)

Först i den sista meningen i stycket påtalas ”det nya landet”, resten framstår inte som något specifikt relaterat till att vara i Sverige eller i ett nytt land. Det står även att det är ”viktigt” som förälder att hitta en balans för att kunna sätta gränser för barnet samt att barnet ”måste” få kunna utvecklas i det nya landet. I citatet framträder alltså värderande ord som ”måste” och ”viktigt”.

Bokens titel är ”om Sverige” och mycket av innehållet är framställt som fakta, men gällande barn och ungdomar framträder alltså ett mer värderande tonfall från författarnas sida: att barnet ”måste” kunna utvecklas och det är ”viktigt” att hitta en balans. I slutet av samma kapitel finns en ”diskussionsfråga” som lyder: ”Hur kan man säga nej och sätta gränser utan att hota, muta eller kränka?” (Göteborgs stad & Länsstyrelsen i Västra Götaland 2015, s.149). Våld i form av hot och kränkningar knyts alltså till ”att säga nej och sätta gränser”. Hot och kränkningar knyts därigenom till den del av texten som innehöll värderande ord och handlade om att ”det är *viktigt* att hitta en balans för att kunna sätta gränser för barnet” (ibid., s.135, min kursivering).

I samma kapitel; ”Att bilda familj och leva med barn i Sverige”, finns ett annat avsnitt som heter ”Förbjudet att utöva våld mot barn”. Där beskrivs hur lagstiftningen i Sverige ser ut avseende barnaga och det står bl.a. att:

Anti-agalagen säger att det är förbjudet att använda fysiskt och psykiskt våld i barnuppfostran. Fysiskt våld är alla former av våld mot kroppen. Också lätta slag, att dra i håret och nypa är fysiskt våld. Däremot får du självklart rycka bort ett barn från något som är farligt, till exempel en het spis, ett öppet fönster eller något annat som kan skada barnet. (Göteborgs stad & Länsstyrelsen i Västra Götaland 2015, s.136)

Här involveras också läsaren, när tilltalet ”du” används. Det står vad ”du självklart” får göra. Informationen som presenteras är relaterad till Sverige som land, och inte som i föregående citat till ungdomars frigörelse generellt. Tillalet ”du” gör också att texten blir riktad mot läsaren på ett tydligt sätt.

För att återgå diskussionsfrågan ”Hur kan man säga nej och sätta gränser utan att hota, muta eller kränka?” (Göteborgs stad & Länsstyrelsen i Västra Götaland 2015, s.149) så kan konstateras att ”säga nej” och ”sätta gränser” i frågan knyts till våld i form av hot och kränkningar, eftersom frågan är ställd på det sättet som den är: ”Hur kan man säga nej (...) utan att hota, muta eller kränka?”. Det finns dock inget av innehållet i kapitlet som gör att diskussionsfrågan framstår som relevant att diskutera, eftersom vad som framgår i texten är att det var över 100 år sedan som aga sågs som en ”naturlig” del av barnuppfostran i Sverige:

I Sverige har sättet att uppfostra barn förändrats mycket under de senaste hundra åren. I början av 1900-talet var många föräldrar mycket stränga och det var viktigt att barnen skulle lyda de vuxna. Fysisk bestraffning, aga, sågs av många som en naturlig del av barnuppfostran.

På 1950- och 1960-talet började den hårda och bestämda sortens uppfostran ifrågasättas. Många började förändra sitt sätt att se på barnuppfostran. Man talade allt mer om att uppfostra sina barn med respekt för dem. Men det var fortfarande vanligt att man slog sina barn för att straffa dem.

På 1970-talet växte dagens mer demokratiska syn på barnuppfostran fram. Målet är att barn ska lära sig tänka själva, ta eget ansvar och bli självständiga människor med bra självförtroende. (Göteborgs stad & Länsstyrelsen i Västra Götaland 2015, s.137)

Om det i Sverige funnits en ”mer demokratisk syn” på barnuppfostran sedan 1970-talet jämfört med den som rådde i början av 1900-talet då barnaga sågs som en ”naturlig del av barnuppfostran” och på 1950- samt 1960-talet då barnaga fortfarande förekom, varför skulle då diskussionsfrågan om hur man säger nej utan hot eller kränkningar överhuvudtaget behövas ta upp i en bok som ”handlar om det svenska samhället”?

Ahmed (2000) har problematiserat mötet med en ”utanförstående” och hur ett ”vi” konstitueras i det mötet. Hon menar att framställningen av ett ”vi” är avhängigt vad som *igenkänns* hos den andre. Diskussionsfrågan ”Hur kan man säga nej och sätta gränser utan att hota, muta eller kränka?” (Göteborgs stad & Länsstyrelsen i Västra Götaland 2015, s.149) behöver kanske därför förstås i relation till den tilltänkta läsaren av texten, och föreställningar om denne. Eftersom barnaga i relation till ”Sverige” har relaterats till 1950- och 1960-talet, så framstår frågan annars som tagen ur luften. Detta menar jag därför skulle kunna förstås och tolkas i relation till SOU 2010:16 där ”våld” och ”övergrepp” knöts till värderingar och kulturella normer hos ”invandrade personer” samt i SOU 2008:58 där ”svåra slitningar” och ”uppror” inom familjer knöts till i synnerhet fäder som inte hade en förankring i arbetsliv och saknade kunskaper om svenska samhället. I SOU 2008:58 skapades också en grupp bildning avseende ”svenska barn” som fick ordet ”frihet” knutna till sig.

6. Diskussion

EU skriver i en handbok om integration att ”grundläggande kunskap om värdsamhällets språk, historia och institutioner är absolut nödvändig för integrationen” (Europeiska unionen 2010). Carrera (2006) skriver att det är vanligt förekommande med information om vad som är ett samhälles ”normer” eller ”värderingar” i kurser för nyanlända immigranter, vilket han menar kan vara problematiskt då det ger utrymme för en stereotypiserad och mytologiserad bild av samhället. Brochmann och Djuve (2013) menar däremot att det är svårt att säga något om ett samhälle utan att tala om ”värderingar”.

I boken *Om Sverige* beskrivs vad jämställdhet är, hur ungdomars frigörelse från föräldrar går till, och det ställs en diskussionsfråga om barnuppfostran och gränssättning: ”Hur kan man säga nej och sätta gränser utan att hota, muta eller kränka?” (Göteborgs stad & Länsstyrelsen i Västra Götaland 2015, s.149). På så vis får boken *Om Sverige* formen av en föräldrahandbok kombinerat med mycket annat, och boken går att betrakta som något mer än enbart en bok om ”Sverige”. Boken har deltagarna i samhällsorientering som sin uttalade målgrupp, och dess innehåll behöver kanske därför tolkas i relation till föreställningarna om de tilltänkta läsarna av boken. Exempelvis Ahmed (2000) skriver om hur framställningen av ett ”vi” är beroende av föreställningar om personerna som är utanför detta ”vi”.

En av uppsatsens frågeställningar är vilket innehåll som knyts till Sverige, svenska samhället, svenskar och deltagarna i samhällsorienteringen i utredningarna. Resultaten visar att kategorin ”svenskar” med hänvisning till forskning blir beskrivna som bland annat positiva till jämställdhet (SOU 2010:16, s.62). Deltagarna i samhällsorientering, individer med erfarenheten av att ha invandrat, blir på olika sätt placerade i ett motsatsförhållande till kategorin ”svenskar”. I utredningarna bildas grupper/kategorier som jag menar leder till en homogenisering både avseende kategorin ”svenskar” och avseende de tilltänkta deltagarna i samhällsorientering. Detta sker även till exempel då det står att barnen vill ha den frihet som de uppfattar att ”svenska barn” har (SOU 2008:58, s.210).

Trots att erfarenheten av att ha invandrat är det som deltagargruppen formellt har gemensamt så påtalas sådant som ”kulturkrockar” och ”främmande kulturer” i utredningarna. Det finns även ett ”vi” i SOU 2008:58 som ska försöka påverka ”individens syn på barns rättigheter, jämställdhet och liknande”. Detta menar jag kan förstås som ett historiskt återkommande förhållningssätt gentemot personer som inte är från ”Västerlandet”, och som föreställs stå utanför den utvecklingsprocess som ”Västerlandet” är i spetsen av. Det är kanske med det förhållningssättet som det blir möjligt att säga att man ska försöka påverka ”barns rättigheter, jämställdhet och *liknande*”. Vad det är som ska påverkas behöver inte definieras.

När jag har studerat hur ”integration” omtalas i utredningarna och i läromedlet fann jag att integration till viss del beskrevs som en ömsesidig process, det var inte enbart den nyanlände som behövde vara delaktig för att integration skulle uppstå. När själva ”integrationshandlingarna” beskrevs, så visade det sig dock att den nyanlände tillskrevs ansvar och agens, det var hen som bl.a. skulle: *lära sig svenska, arbeta och leva som ”andra svenskar*”. Det tycks alltså finnas en övergripande tanke eller idé om integration som en ömsesidig process, men som ändå landar i ett ensidigt ansvar när det ska definieras närmare. I en av utredningarna omnämndes ”samhällets ansvar” men den meningen utmynnande också i att den *nyanlände* skulle ”förstå och acceptera vissa saker”.

Enligt Laclau och Mouffe är det centrala i gruppbildning att möjligheter reduceras och att skillnader *inom* en grupp ignoreras (Winther Jørgensen & Phillips 2000, s.52). Den totalitet

eller helhet som ”vi”, ”vår kultur”, ”Sverige” frammanar i texten behöver utifrån diskursteorin betraktas som tillfälliga tillslutningar, och med en diskursteoretisk ansats ska inte dessa kategorier ses som statiska (ibid., s.46-47). Dock menar Laclau och Mouffe att det inte går att separera det diskursiva från det icke-diskursiva, och att gruppbildning därigenom får sociala konsekvenser (ibid., s.53). Med detta som utgångspunkt kan de kategorier som konstrueras i t.ex. det integrationspolitiska samtalet betraktas som meningsfulla att studera. Om ett visst sätt att bilda grupper utesluter *alla andra sätt att bilda grupper*, behöver kanske de grupper som bildas vid en viss tidpunkt och de kännetecken som blir knutna till gruppen problematiseras och kritiskt analyseras.

Källförteckning

- Abdulla, Afrah & Risenfors, Signhild (2014): "Kursen för samhällsorientering för nyanlända – mobilisering och integration för deltagare" i Eriksson, Lisbeth, Nilsson, Gunilla & Svensson, Lars A. (red.) (2014): *Gemenskaper. Socialpedagogiska perspektiv*. Göteborg: Daidalos.
- Ahmed, Sara (2000): *Strange encounters: embodied others in post-coloniality*. London: Routledge.
- Bacchi, Carol (2000): *Analysing Policy: What's the problem represented to be?* Frenchs Forest: Pearson Education.
- Baumann, Gerd (2015): "Dominant and demotic discourses of culture: their relevance to multi-ethnic alliances" i Werbner, Pnina & Modood, Tariq (red.) (2015): *Debating cultural hybridity. Multicultural identities and the politics of anti-racism*. London: Zedbooks.
- Bergström, Göran & Boréus Kristina (2012): *Textens mening och makt. Metodbok i samhällsvetenskaplig text- och diskursanalys*. Lund: Studentlitteratur.
- Borevi, Karin (2013): "Understanding Swedish Multiculturalism" i Kivisto, Peter & Wahlbeck, Östen (red.) (2013): *Debating Multiculturalism in the Nordic Welfare States*. Houndmills: Palgrave Macmillan.
- Breckman, Warren (2004): "The Post-Marx of the Letter" i Bourq, Julian (red.) (2004): *After the Deluge: New Perspectives on the Intellectual and Cultural History of Postwar France*.
- Brochmann, Grete & Djuve, Anne Britt (2013): "Multiculturalism or Assimilation? The Norwegian Welfare State Approach" i Kivisto, Peter & Wahlbeck, Östen (red.) (2013): *Debating Multiculturalism in the Nordic Welfare States*. Houndmills: Palgrave Macmillan.
- Burr, Vivien (2003): *Social Constructionism*. London: Routledge.
- Carlson, Marie (2002): *Svenska för invandrare – brygga eller gräns?: Syn på kunskap och lärande inom SFI-undervisningen*. Göteborg: Sociologiska institutionen.
- Carrera, Sergio (2005): "'Integration' as a Process of Inclusion for Migrants? The Case of Long-Term Residents in the EU", *CEPS Working Document*, No. 219, March 2005, Centre for European Policy Studies, CEPS: Brussels.
- Carrera, Sergio (2006): "A Comparison of Integration Programmes in the EU: Trends and Weaknesses". *CEPS CHALLENGE Papers*, No. 1, 1 March 2006.
- De los Reyes, Paulina & Molina, Irene (2002): "Kalla mörkret natt! Kön, klass och ras/ethnicitet i det postkoloniala Sverige" i de los Reyes, Paulina, Molina, Irene & Mulinari, Diana (red.) (2002): *Maktens (o)lika förklädnader*. Stockholm: Atlas Akademi.
- dir 2007:52: Kommittédirektiv 2007:52. *Effektiva insatser och incitament för snabbare arbetsmarknadsetablering för nyanlända flyktingar m.fl.*
- dir 2009:101: Kommittédirektiv 2009:101. *Samhällsorientering för nyanlända invandrare*.
- Eriksson, Catharina, Eriksson Baaz, Maria & Thörn, Håkan (2011): "Inledning" i Eriksson, Catharina, Eriksson Baaz, Maria & Thörn (red.) (2011): *Globaliseringens kulturer: den*

- postkoloniala paradoxen, rasismen och det mångkulturella samhället*. Nora: Nya Doxa.
- Eriksson, Lisbeth (2010): "Swedish way of teaching citizenship to immigrants – popular adult education as a social pedagogical activity" i Eriksson, Lisbeth & Winman, Thomas (red.) (2010): *Learning to fly: Social pedagogy in a contemporary society*. Göteborg: Daidalos.
- Europeiska unionen (2010): *Handbok om integration för politiska beslutsfattare och praktiskt verksamma på området*. Luxemburg: Europeiska unionens publikationsbyrå.
- Faist, Thomas (2013): "Multiculturalism: From Heterogenities to Social (In)equalities" i Kivisto, Peter & Wahlbeck, Östen (red.) (2013): *Debating Multiculturalism in the Nordic Welfare States*. Houndmills: Palgrave Macmillan.
- Foucault, Michel (1980): i Gordon, Colin (1980) (red.): *Power/Knowledge: Selected interviews and other writings*. London: Harvester Press.
- Griswold, Olga V. (2010): "Narrating America: Socializing Adult ESL Learners Into Idealized Views of the United States During Citizen Ship Preparation Classes" i *Tesol Quarterly* 44 (3), s. 488-526.
- Guild, Elspeth (2005): "Cultural and Identity Security," i Guild, Elspeth & van Selm, Joanne (red.) (2005): *International Migration and Security*. London: Routledge.
- Göteborgs stad & Länsstyrelsen i Västra Götaland (2015): *Om Sverige – samhällsorientering på svenska*. Göteborg: Länsstyrelsen Västra Götalands län för social hållbarhet.
- Hammersley, Martyn (2003): "Conversation analysis and discourse analysis: methods or paradigms?" i *Discourse and Society*, 14(6) s.751-781.
- Hulko, Wendy (2009): "The Time- and Context-Contingent Nature of Intersectionality and Interlocking Oppressions" i *Affilia: Journal of Women and Social Work*, 24(1). s.44-55.
- Institutionen för socialt arbete (2016): "Forskning" <http://socwork.gu.se/forskning> (Hämtad 2016-04-04).
- Kivisto, Peter & Wahlbeck, Östen (2013): "Debating Multiculturalism in the Nordic Welfare States" i Kivisto, Peter & Wahlbeck, Östen (red.) (2013): *Debating Multiculturalism in the Nordic Welfare States*. Houndmills: Palgrave Macmillan.
- Laclau, Ernesto & Mouffe, Chantal (1985/2008): *Hegemonin och den socialistiska strategin*. Göteborg: Vertigo förlag.
- Larsson, Staffan (2005): "Om kvalitet i kvalitativa studier" i *Norsk Pedagogik* (25), 1, s.16-35.
- Lundahl, Mikaela (2002): "Förord. Postkoloniala studier, konst och representationer" i Lundahl, Mikaela (red.) (2002): *Kairos 7. Postkoloniala studier*. Stockholm: Raster förlag.
- Michalowski, Ines (2004): *An overview on introduction programmes for immigrants in seven European Member States*. Den Haag: Adviescommissie voor Vreemdelingenzaken.
- Mohanty, Chandra Talpade (1993/2011): "Med västerländska ögon. Feministisk forskning och kolonial diskurs." i Eriksson, Catharina, Eriksson Baaz, Maria & Thörn, Håkan (red.) (2011): *Globaliseringens kulturer: den postkoloniala paradoxen, rasismen och det mångkulturella samhället*. Nora: Nya Doxa.

Nylén, Ulrica (2005): *Att presentera kvalitativa data: Framställningsstrategier för empiriredovisning*. Malmö: Liber.

Pillow, Wanda (2003): "Race-based methodologies: Multicultural methods or Epistemological Shifts?" i Lopez, Geraldo & Parker, Laurence (red.) (2003): *Interrogating Racism in Qualitative Research Methodology*. New York: Peter Lang.

Proposition 2009/10:60: *Nyanlända invandrares arbetsmarknadsetablering - egenansvar med professionellt stöd*.

Rosén, Jenny (2013): *Svenska för invandrarskap? Språk, kategorisering och identitet inom utbildningsformen Svenska för invandrare*. Örebro: Örebro Universitet.

Sahlin, Ingrid (1999): "Diskursanalys som sociologisk metod" i Sjöberg, Katarina (red.) (1999): *Mer än kalla fakta*. Lund: Studentlitteratur.

SFS 2010:1138: Förordning om samhällsorientering för vissa nyanlända invandrare.

SFS 2010:197: Lag om etableringsinsatser för vissa nyanlända invandrare.

Soininen, Maritta (1999): "The 'Swedish model' as an institutional framework for immigrant membership rights" i *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 25:4, s.685-702.

SOU 2003:077: *Vidare vägar och vägen vidare*. Betänkande av Utredningen om utbildning i svenska för invandrare.

SOU 2004:48: *Kategorisering och integration Om föreställda identiteter i politik, forskning, media och vardag*. Rapport från Integrationspolitiska maktutredningen.

SOU 2008:58: *Egenansvar - med professionellt stöd*. Betänkande av Utredningen om nyanländas arbetsmarknadsetablering.

SOU 2010:16: *Sverige för nyanlända. Värden, välfärdsstat, vardagsliv*. Delbetänkande av Utredningen om samhällsorientering för nyanlända invandrare.

SvD (2009): "Samhällsorientering nyckel till integration". Svenska Dagbladet. http://www.svd.se/opinion/brannpunkt/samhallsorientering-nyckel-till-integration_3458433.svd (Hämtad 2014-10-23).

Vetenskapsrådet (2016): "Forskningsetiska principer inom humanistisk-samhällsvetenskaplig forskning". Vetenskapsrådet. <http://www.codex.vr.se/texts/HSFR.pdf>. Hämtad 2016-05-15.

Wellros, Seija (2000): "Hur får man syn på seden dit man kommer? – ett sätt att arbeta med samhällsorientering" i Åhl, Hans (red.) (2000): *Svenskan i tiden – verklighet och visioner*. Stockholm: HLS Förlag.

Wicker, Hans-Rudolf (2015): "From complex culture to cultural complexity" i Werbner, Pnina & Modood, Tariq (red.) (2015): *Debating cultural hybridity. Multicultural identities and the politics of anti-racism*. London: Zedbooks.

Wickström, Mats (2013): "Conceptual change in Postwar Sweden: The Marginalization of Assimilation and the Introduction of Integration" i Kivisto, Peter & Wahlbeck, Östen (red.) (2013): *Debating Multiculturalism in the Nordic Welfare States*. Houndmills: Palgrave Macmillan.

Wikström, Hanna (2009): *Etnicitet*. Malmö: Liber.

Wikström, Hanna (2011): "Den problematiska invandrarfamiljen: Kunskapsbildning om hedersrelaterat våld" i Bergman, Helena, Eriksson, Maria & Klinth, Roger (red) (2011): *Föräldraskapets politik: från 1900- till 2000-tal*. Stockholm: Dialogos.

Winther Jørgensen, Marianne & Phillips, Louise (2000): *Diskursanalys som teori och metod*. Lund: Studentlitteratur.